

HOTĂRÂREA TRIBUNALULUI (Camera a patra)

20 septembrie 2011 *

În cauzele T-394/08, T-408/08, T-453/08 și T-454/08,

Regione autonoma della Sardegna (Italia), reprezentată de A. Fantozzi, P. Carrozza și G. Mameli, avocați,

reclamantă în cauza T-394/08,

susținută de

Selene di Alessandra Cannas Sas, cu sediul în Cagliari (Italia),

HGA Srl, cu sediul în Golfo Aranci (Italia),

Gimar Srl, cu sediul în Sassari (Italia),

Coghene Costruzioni Srl, cu sediul în Alghero (Italia),

* Limba de procedură: italiana.

Camping Pini e Mare di Cogoni Franco & C. Sas, cu sediul în Quartu Sant'Elena (Italia),

Immobiliare 92 Srl, cu sediul în Arzachena (Italia),

Gardena Srl, cu sediul în Santa Teresa di Gallura (Italia),

Hotel Stella 2000 Srl, cu sediul în Olbia (Italia),

Vadis Srl, cu sediul în Valledoria (Italia),

Maccep Srl, cu sediul în Sorso (Italia),

San Marco Srl, cu sediul în Alghero,

Due Lune SpA, cu sediul în Milano (Italia),

Nicos Residence Srl, cu sediul în Santa Teresa di Gallura,

Rosa Murgese, cu sediul în Iglesias (Italia),

Mavi Srl, cu sediul în Arzachena,

Hotel Mistral di Bruno Madeddu & C. Sas, cu sediul în Alghero,

L'Esagono di Mario Azara & C. Snc, cu sediul în San Teodoro (Italia),

Le Buganville di Cogoni Giuseppe & C. Snc, cu sediul în Villasimius (Italia),

Le Dune di Stefanelli Vincenzo & C. Snc, cu sediul în Arbus (Italia),

reprezentate de G. Dore, E. Ciulli și de A. Vinci, avocați,

interveniente în cauza T-394/08,

SF Turistico Immobiliare Srl, cu sediul în Orosei (Italia), reprezentată de L. Marcialis, avocat,

reclamantă în cauza T-408/08,

Timsas Srl, cu sediul în Arezzo (Italia), reprezentată de D. Dodaro, S. Pinna și S. Cianciullo, avocați,

reclamantă în cauza T-453/08,

Grand Hotel Abi d'Oru SpA, cu sediul în Olbia, reprezentată de D. Dodaro, S. Cianciullo și R. Masuri, avocați,

reclamantă în cauza T-454/08,

împotriva

Comisiei Europene, reprezentată, în cauzele T-394/08 și T-454/08, de doamna E. Righini și de domnii D. Grespan și C. Urraca Caviedes, în cauza T-408/08, de doamna Righini și de domnul D. Grespan, în cauza T-453/08, de domnii D. Grespan și C. Urraca Caviedes, în calitate de agenți,

pârâtă în cauzele T-394/08, T-408/08, T-453/08 și T-454/08,

având ca obiect cererea de anulare a Deciziei 2008/854/CE a Comisiei din 2 iulie 2008 privind schema de ajutor de stat „Legea regională nr. 9 din 1998 – utilizarea abuzivă a

ajutorului N 272/98” C 1/04 (ex NN 158/03 și CP 15/2003) (JO L 302, p. 9), prin care Regione autonoma della Sardegna a acordat subvenții destinate investițiilor inițiale în cadrul industriei hoteliere din Sardinia,

TRIBUNALUL (Camera a patra),

compus din doamnele I. Pelikánová (raportor), președinte, K. Jürimäe și domnul M. van der Woude, judecători,

grefier: domnul J. Palacio González, administrator principal,

având în vedere procedura scrisă și în urma ședinței din 16 februarie 2011,

pronunță prezenta

Hotărâre

Istoricul cauzei

- ¹ La 11 martie 1998, Regione autonoma della Sardegna (denumită în continuare „regiunea Sardinia”) a adoptat Legea regională nr. 9 privind măsuri de stimulare a renovării și adaptării structurilor hoteliere și dispoziții de modificare și de completare a Legii regionale nr. 40 din 14 septembrie 1993 [legge regionale n° 9, incentivi per la riqualificazione e l'adeguamento delle strutture alberghiere e norme modificative e integrative della legge regionale 14 settembre 1993, n. 40 (interventi creditizi a favore

dell'industria alberghiera), *Bollettino ufficiale della Regione Autonoma della Sardegna* nr. 9 din 21 martie 1998, denumită în continuare „Legea nr. 9/1998”, intrată în vigoare la 5 aprilie 1998.

- 2 Articolul 2 din această lege instituia, în favoarea întreprinderilor din sectorul hotelier, ajutoare pentru investițiile inițiale sub formă de subvenții și de împrumuturi subvenționate, precum și ajutoare de funcționare în temeiul normei *de minimis* (denumită în continuare „schema inițială de ajutoare de stat” sau „schema inițială”).
- 3 Prin scrisoarea din 6 mai 1998, autoritățile italiene au notificat Legea nr. 9/1998 Comisiei, angajându-se totodată să nu aplice schema inițială de ajutoare de stat înainte de eventuala sa aprobare de către aceasta.
- 4 Prin scrisoarea din 22 iunie 1998, ca răspuns la o solicitare de informații suplimentare a Comisiei, autoritățile italiene au informat-o pe aceasta din urmă că dispozițiile de aplicare a schemei inițiale de ajutoare de stat nu ar fi adoptate decât după eventuala aprobare a acestei scheme.
- 5 Prin scrisoarea din 28 septembrie 1998, autoritățile italiene au informat de asemenea Comisia că acordarea ajutoarelor prevăzute de Legea nr. 9/1998 nu ar putea privi decât proiecte care trebuie realizate „ulterior” și că această condiție ar fi confirmată de dispozițiile de aplicare ale legii menționate.
- 6 Prin Decizia SG(98) D/9547 din 12 noiembrie 1998, Comisia a aprobat schema de ajutoare de stat „N 272/98 – Italia – ajutor în favoarea industriei hoteliere”, introdusă prin Legea nr. 9/1998 (denumită în continuare „decizia de aprobare”). În această

decizie, Comisia a concluzionat că schema inițială de ajutoare de stat era compatibilă cu piața comună în temeiul articolului 92 alineatul (3) litera (a) CE [devenit articolul 87 alineatul (3) litera (a) CE].

- 7 La 29 aprilie 1999, Assessore del Turismo, Artigianato e Commercio (consilierul pentru turism, artizanat și comerț) al regiunii Sardinia a adoptat Decretul nr. 285 de punere în aplicare a Legii nr. 9/1998 (decreto n° 285, esecutività della deliberazione della giunta regionale n. 58/60 del 22.12.1998 come modificata dalla deliberazione n° 16/20 del 16.03.1999 che approva la direttiva di attuazione prevista dall'art. 2 della L. R. 11 marzo 1998 n. 9 disciplinante: incentivi per la riqualificazione delle strutture alberghiere e norme modificativi della L. R. 14.9.1993 n. 40, *Bollettino ufficiale della Regione Autonoma della Sardegna* nr. 15 din 8 mai 1999, denumit în continuare „Decretul nr. 285/1999”).
- 8 În temeiul articolului 2 din Decretul nr. 285/1999, schema inițială de ajutoare de stat trebuia să fie aplicată în cadrul unei proceduri de invitație la prezentarea de cereri. Articolele 4 și 5 din același decret prevedeau că ajutoarele acordate trebuiau să privească proiecte care trebuie realizate după prezentarea cererilor de ajutoare și că cheltuielile eligibile trebuiau să fie posterioare cererilor menționate. Articolul 17 din Decretul nr. 285/1999, intitulat „Dispoziție tranzitorie”, prevedea cu toate acestea că, în stadiul primei aplicări a decretului, erau eligibile cheltuielile și intervențiile efectuate sau suportate după 5 aprilie 1998, data intrării în vigoare a Legii nr. 9/1998.
- 9 La 27 iulie 2000, regiunea Sardinia a adoptat Deliberarea nr. 33/3 (deliberazione n° 33/3), de abrogare a Decretului nr. 285/1999 în considerarea viciilor de formă care îl afectau pe acesta din urmă, și Deliberarea nr. 33/4 (deliberazione n° 33/4) de stabilire a noilor dispoziții de aplicare a schemei inițiale de ajutoare de stat.

- 10 În aceeași zi, regiunea Sardinia a adoptat și deliberarea nr. 33/6 (deliberazione n° 33/6), care prevedea că, în măsura în care publicarea Decretului nr. 285/1999, care conținea dispoziții neconforme normelor comunitare, putea să fi creat, în privința beneficiarilor potențiali ai unui ajutor, speranța că toate lucrările efectuate după 5 aprilie 1998 vor fi considerate eligibile, se impunea să fie luate în considerare, cu ocazia primei aplicări a Legii nr. 9/1998, lucrările efectuate ulterior acestei date, în măsura în care ar fi făcut obiectul cererii de ajutor în cadrul primei invitații anuale la prezentarea de cereri.
- 11 Prin scrisoarea din 2 noiembrie 2000, autoritățile italiene, ca răspuns la o cerere a Comisiei referitoare la măsurile utile prevăzute în vederea asigurării compatibilității cu începere de la 1 ianuarie 2000 a schemelor de ajutoare existente cu Orientările privind ajutoarele de stat regionale din 10 martie 1998 (JO C 74, p. 9, denumite în continuare „Orientările din 1998”), au informat Comisia despre dispozițiile de aplicare a Legii nr. 9/1998 trimițându-i o copie a deliberazione n° 33/4, fără a menționa totuși deliberazione n° 33/6.
- 12 La 29 decembrie 2000, regiunea Sardinia a publicat prima invitație la prezentarea de cereri de punere în aplicare a schemei inițiale de ajutoare de stat.
- 13 Prin scrisoarea din 28 februarie 2001, Comisia a solicitat autorităților italiene informații suplimentare cu privire la aplicarea Legii nr. 9/1998, precum și cu privire la mecanismul invitațiilor și la modul în care, în cadrul mecanismului menționat, dispoziția în temeiul căreia cererea trebuia introdusă înainte de începerea executării proiectului fusese respectată.
- 14 Prin scrisoarea din 25 aprilie 2001, la care era atașată din nou deliberazione n° 33/4, autoritățile italiene au confirmat că schema de ajutoare de stat astfel cum era aplicată este conformă cu Orientările din 1998.

- 15 La 21 februarie 2003, Comisia a primit o plângere prin care se denunța o utilizare abuzivă a schemei inițiale de ajutoare de stat. Ca urmare a acestei plângeri, Comisia a solicitat, la 26 februarie 2003, informații suplimentare autorităților italiene.
- 16 Prin scrisoarea din 22 aprilie 2003, autoritățile italiene au răspuns la solicitarea de informații suplimentare a Comisiei menționând pentru prima dată deliberazione n° 33/6.
- 17 Prin Decizia din 3 februarie 2004, Comisia a inițiat procedura prevăzută la articolul 88 alineatul (2) CE cu privire la utilizarea abuzivă [a schemei inițiale de ajutoare de stat] (JO C 79, p. 4, denumită în continuare „decizia de deschidere”). În această decizie, Comisia a precizat că, prin autorizarea atribuirii de ajutoare în favoarea proiectelor de investiții demarate înainte de data cererii privind ajutoarele, autoritățile italiene nu au respectat obligația conținută în decizia de aprobare, nici condițiile enunțate în Orientările din 1998. Comisia a concluzionat că ar fi putut exista o utilizare abuzivă a schemei inițiale de ajutoare de stat, în sensul articolului 16 din Regulamentul (CE) nr. 659/1999 al Consiliului din 22 martie 1999 de stabilire a normelor de aplicare a articolului [88] CE (JO L 83, p. 1, Ediție specială, 08/vol. 1, p. 41), și a exprimat îndoieli cu privire la compatibilitatea ajutoarelor acordate proiectelor de investiții demarate înainte de data cererii privind ajutoarele.
- 18 La 19 aprilie 2004, autoritățile italiene au transmis Comisiei observațiile lor. La 30 aprilie 2004, Comisia a primit observațiile reclamantei în cauza T-454/08, Grand Hotel Abi d’Oru SpA. La 25 iunie 2005, ea a primit informații suplimentare de la autoritățile italiene.
- 19 La 22 noiembrie 2006, Comisia a adoptat o decizie de rectificare și extindere a procedurii în curs C 1/2004 în conformitate cu articolul 88 alineatul (2) CE (JO 2007, C 32, p. 2, denumită în continuare „decizia de rectificare”). În această decizie, sub titlul „Motive de rectificare și extindere a procedurii”, Comisia a indicat printre altele

că deliberazione n° 33/6 nu era menționată în decizia de deschidere, deși tocmai pe baza acestui instrument s-ar fi acordat, în 28 de cazuri, un ajutor în favoarea proiectelor de investiții demarate înainte de data cererii privind ajutoarele, iar nu pe baza deliberazione n° 33/4, cum în mod greșit s-a indicat în decizia de deschidere. În plus, Comisia a relevat că noțiunea de utilizare abuzivă a unui ajutor, în sensul articolului 16 din Regulamentul nr. 659/1999, la care face referire decizia de deschidere, se referă la situațiile în care beneficiarul unui ajutor autorizat îl aplică într-o manieră contrară condițiilor stabilite în decizia de acordare și nu se referă la situațiile în care un stat membru, prin modificarea schemei de ajutoare de stat existente, creează un nou ajutor ilegal [articolul 1 literele (c) și (f) din Regulamentul nr. 659/1999].

Decizia atacată

²⁰ La 2 iulie 2008, Comisia a adoptat Decizia 2008/854/CE privind schema de ajutor de stat „Legea regională nr. 9 din 1998 – utilizarea abuzivă a ajutorului N 272/98” C 1/04 (ex NN 158/03 și CP 15/2003) (JO L 302, p. 9, denumită în continuare „decizia atacată”).

²¹ În această decizie, Comisia a relevat printre altele că deliberazione n° 33/6 a introdus modificări ale măsurii notificate, incompatibile cu termenii deciziei de aprobare. Deliberazione n° 33/6 nu ar fi fost notificată Comisiei, cu încălcarea articolului 88 alineatul (3) CE și a obligației de cooperare care incumbă Republicii Italiene în temeiul articolului 10 CE. În consecință, potrivit Comisiei, schema de ajutoare de stat astfel cum a fost efectiv aplicată nu respectă decizia de aprobare și, prin urmare, proiectele de ajutor a căror executare a fost demarată înainte de introducerea unei cereri de ajutor trebuie considerate ilegale.

22 În ceea ce privește compatibilitatea cu piața comună a ajutoarelor în discuție, Comisia, după ce a amintit evaluarea pe care a efectuat-o în deciziile de deschidere și de rectificare, consideră incompatibile ajutoarele individuale acordate proiectelor ale căror cheltuielile eligibile au fost suportate înainte de introducerea cererii de ajutor, pe baza măsurilor de aplicare în vigoare la momentul introducerii cererii, mai mari decât valoarea *de minimis* la care beneficiarul ar fi putut avea acces la momentul respectiv, calculată în conformitate cu Regulamentul (CE) nr. 69/2001 al Comisiei din 12 ianuarie 2001 de aplicare a articolelor 87 [CE] și 88 [CE] la ajutoarele *de minimis* (JO L 10, p. 30).

23 Dispozitivul deciziei atacate are următorul cuprins:

„Articolul 1

Ajutoarele de stat acordate în temeiul Legii regionale nr. 9 din 1998, aplicată ilegal de către [Republica Italiană] prin hotărârea nr. 33/6 și prin prima invitație de depunere a candidaturilor, sunt incompatibile cu piața comună, exceptând cazul în care beneficiarul a prezentat o cerere de ajutor pe baza acestei scheme înainte de demararea lucrărilor aferente unui proiect de investiții inițial.

Articolul 2

(1) Republica Italiană recuperează de la beneficiari ajutorul incompatibil acordat în cadrul schemei vizate la articolul 1.

(2) Sumele de recuperat sunt purtătoare de dobândă de la data la care acestea au fost puse la dispoziția beneficiarilor până la momentul recuperării lor efective.

(3) [...]

(4) Republica Italiană anulează toate plățile încă neefectuate din ajutorul acordat în cadrul sistemului menționat la articolul 1, cu efect de la data adoptării prezentei decizii.

Articolul 3

(1) Recuperarea ajutorului acordat în cadrul schemei vizate la articolul 1 trebuie să fie imediată și efectivă.

(2) Republica Italiană asigură punerea în aplicare a prezentei decizii în termen de patru luni de la data notificării acesteia.

Articolul 5

Prezenta decizie se adresează Republicii Italiene.”

Procedura

- 24 Prin cererea introductivă depusă la grefa Tribunalului la 16 septembrie 2008, regiunea Sardinia a introdus acțiunea în cauza T-394/08.
- 25 Prin cererea introductivă depusă la grefa Tribunalului la 25 septembrie 2008, SF Turistico Immobiliare Srl a introdus acțiunea în cauza T-408/08.
- 26 Prin cererea introductivă depusă la grefa Tribunalului la 3 octombrie 2008, Timsas Srl a introdus acțiunea în cauza T-453/08.
- 27 Prin cererea introductivă depusă la grefa Tribunalului la 6 octombrie 2008, Grand Hotel Abi d'Oru SpA a introdus acțiunea în cauza T-454/08.
- 28 Prin înscrisul depus la grefa Tribunalului la 19 decembrie 2008, Selene di Alessandra Cannas Sas, HGA Srl, Gimar Srl, Coghene Costruzioni Srl, Camping Pini e Mare di Cogoni Franco & C. Sas, Immobiliare 92 Srl, Gardena Srl, Hotel Stella 2000 Srl, Vadis Srl, Maccep Srl, San Marco Srl, Due Lune SpA, Nicos Residence Srl, Rosa Murgese, Mavi Srl, Hotel Mistral di Bruno Madeddu & C. Sas, L'Esagono di Mario Azara & C. Snc, Le Buganville di Cogoni Giuseppe & C. Snc și Le Dune di Stefanelli Vincenzo & C. Snc (denumite în continuare „intervenientele”) au solicitat să intervină în procedura privind cauza T-394/08, în susținerea concluziilor regiunii Sardinia. Prin Ordonanța din 15 iunie 2009, președintele Camerei a doua a Tribunalului a admis această cerere.

- 29 Prin Ordonanța din 25 iunie 2009, președintele Camerei a doua a Tribunalului a decis, după ascultarea părților, conexarea cauzelor T-394/08, T-408/08, T-453/08 și T-454/08 pentru buna desfășurare a procedurii orale, conform articolului 50 din Regulamentul de procedură al Tribunalului.
- 30 La 27 iulie 2009, intervenientele au depus memoriul în intervenție în cauza T-394/08. La 21 septembrie 2009, Comisia a depus observații cu privire la acest memoriu. Regiunea Sardinia nu a prezentat observații în termenul acordat de grefa Tribunalului.
- 31 Întrucât compunerea camerelor Tribunalului a fost modificată, judecătorul raportor a fost repartizat la Camera a patra, căreia, în consecință, i-au fost repartizate prezentele cauze.
- 32 La 7 decembrie 2010, în cadrul unei măsuri de organizare a procedurii, Tribunalul a adresat întrebări scrise Comisiei, precum și Grand Hotel Abi d'Oru, reclamante în cauza T-454/08, la care acestea au răspuns în termenul acordat.

Concluziile părților

- 33 În cauza T-394/08, regiunea Sardinia, susținută de interveniente, solicită Tribunalului:

- anularea deciziei atacate;

- obligarea Comisiei la plata cheltuielilor de judecată.

34 În cauza T-408/08, SF Turistico Immobiliare solicită Tribunalului:

- cu titlu principal,
 - anularea deciziei atacate;
 - obligarea Comisiei la plata cheltuielilor de judecată.
- în subsidiar, anularea parțială a deciziei atacate, în măsura în care declară incompatibilă cu piața comună întreaga schemă de ajutoare de stat și dispune recuperarea sumelor care se încadrează în limitele prevăzute de dispozițiile privind ajutoarele *de minimis*;
- cu titlu încă mai subsidiar,
 - pe de o parte, anularea punctului 4.2 din Orientările din 1998 în măsura în care exclude eligibilitatea întregului ajutor prevăzut în favoarea beneficiarilor fără a excepta partea din ajutor referitoare la investițiile efectuate după depunerea cererii, care au autonomie funcțională sau structurală, și
 - pe de altă parte, anularea parțială a deciziei atacate în măsura în care dispune recuperarea de către Republica Italiană a sumelor alocate, fără a excepta ajutorul referitor la costurile suportate de beneficiar după depunerea cererii de ajutor și referitoare la segmente din proiectul realizat, autonome din punct de vedere funcțional sau structural.

35 În cauza T-453/08, Timsas solicită Tribunalului:

- anularea deciziei atacate;

- obligarea Comisiei la plata cheltuielilor de judecată.

36 În cauza T-454/08, Grand Hotel Abi d'Oru solicită Tribunalului:

- anularea deciziei atacate;

- obligarea Comisiei la plata cheltuielilor de judecată.

37 Comisia solicită Tribunalului:

- respingerea acțiunii;

- obligarea reclamantelor la plata cheltuielilor de judecată;

- obligarea intervenientelor la suportarea propriilor cheltuieli de judecată, precum și la suportarea cheltuielilor de judecată efectuate de Comisie ca urmare a cererilor de intervenție.

În drept

38 După ascultarea părților cu privire la acest aspect, Tribunalul apreciază că este necesar să dispună reunirea prezentelor cauze în vederea pronunțării hotărârii, conform articolului 50 din Regulamentul de procedură.

1. Cu privire la admisibilitatea unora dintre motivele invocate de interveniente în cauza T-394/08

39 Comisia relevă că intervenientele au invocat anumite motive care nu au fost invocate de regiunea Sardinia, reclamantă în cauza T-394/08, și care s-ar situa, așadar, în afara cadrului litigiului în această cauză, definit de motivele invocate de regiunea Sardinia în cererea introductivă.

40 Potrivit Comisiei, aceasta privește motivele următoare:

— motivul întemeiat pe faptul că ar fi deschis procedura oficială de investigare întemeindu-se pe ipoteza eronată a încălcării unei decizii condiționale anterioare;

— motivul întemeiat pe încălcarea articolului 9 din Regulamentul nr. 659/1999, în măsura în care ar fi trebuit să revoce decizia de aprobare înainte de a adopta decizia atacată;

- motivul întemeiat pe încălcarea articolului 16 din Regulamentul nr. 659/1999, care nu ar prevedea rectificarea și extinderea unei proceduri deja inițiate;

- motivul întemeiat pe o încălcare a articolului 87 alineatul (3) literele (a) și (c) CE, în măsura în care ar fi exclus în mod greșit compatibilitatea ajutorului în cauză cu piața comună, precum și pe nemotivarea deciziei atacate în această privință, din cauza unei contradicții în raport cu decizii anterioare;

- motivul întemeiat pe încălcarea anumitor dispoziții din Regulamentul nr. 659/1999 referitoare la termenele de procedură, precum și a principiului duratei rezonabile a procedurii;

- motivul întemeiat pe încălcarea principiilor imparțialității și protecției concurenței;

- motivul întemeiat pe încălcarea normei *de minimis* întrucât ar fi omis să deducă cuantumul de 100 000 de euro sau de 200 000 de euro din ajutoarele a căror recuperare a dispus-o.

⁴¹ Potrivit articolului 40 al patrulea paragraf din Statutul Curții de Justiție, concluziile cererii de intervenție pot avea ca obiect numai susținerea concluziilor uneia dintre părți. Articolul 116 alineatul (4) din Regulamentul de procedură prevede că memoriul în intervenție cuprinde, printre altele, concluziile intervenientului privind susținerea sau respingerea, în tot sau în parte, a concluziilor uneia dintre părți, precum și motivele și argumentele invocate de intervenient.

- 42 Aceste dispoziții conferă intervenientului dreptul de a invoca în mod autonom nu numai argumente, ci și motive, cu condiția ca acestea să fie prezentate în susținerea concluziilor uneia dintre părțile principale și să nu fie cu totul diferite față de considerațiile aflate la baza litigiului, în forma în care acesta a luat naștere între reclamant și pârât, ceea ce ar avea drept rezultat modificarea obiectului acestuia (Hotărârea Tribunalului din 15 iunie 2005, Regione autonoma della Sardegna/Comisia, T-171/02, Rec., p. II-2123, punctul 152 și jurisprudența citată).
- 43 Pentru a decide cu privire la admisibilitatea motivelor invocate de un intervenient, revine Tribunalului, așadar, sarcina de a verifica faptul că aceste motive se referă la obiectul litigiului astfel cum a fost definit de părțile principale.
- 44 Totuși, atunci când este clar că o acțiune a cărei admisibilitate este pusă în discuție trebuie în orice caz să fie respinsă pe fond, este permis instanței, dintr-o preocupare pentru economia procedurii, să se pronunțe de la bun început pe fond (a se vedea în acest sens Hotărârea Curții din 26 februarie 2002, Consiliu/Boehringer, C-23/00 P, Rec., p. I-1873, punctul 52, și Hotărârea Curții din 23 martie 2004, Franța/Comisia, C-233/02, Rec., p. I-2759, punctul 26). De asemenea, atunci când este evident că un motiv a cărui legătură cu obiectul litigiului este discutabilă trebuie în orice caz să fie respins ca inadmisibil pentru un alt motiv sau ca nefondat, este permis instanței să respingă acest motiv fără să se pronunțe asupra aspectului dacă intervenientul și-a ieșit din rolul de susținător al concluziilor uneia dintre părțile principale (Hotărârea Curții din 24 ianuarie 2002, Franța/Comisia, C-118/99, Rec., p. I-747, punctele 64 și 65, și Hotărârea Regione autonoma della Sardegna/Comisia, punctul 42 de mai sus, punctul 155).
- 45 În speță, se impune a constata, pe de o parte, că cea mai mare parte a motivelor invocate de interveniente și care nici nu au fost invocate de regiunea Sardinia au fost invocate de una sau de alta dintre reclamantele din cauzele T-408/08, T-453/08 și T-454/08. Pe de altă parte, aceste motive sunt în orice caz nefondate, pentru motivele care vor fi expuse în continuare.

- 46 În aceste împrejurări și dintr-o preocupare pentru economia procedurii, nu se impune examinarea cauzei de inadmisibilitate invocate de Comisie.

2. Cu privire la admisibilitatea anumitor critici formulate în stadiul replicii

- 47 Comisia arată că reclamantele au formulat pentru prima oară în stadiul replicii motive noi, care ar trebui, așadar, respinse ca inadmisibile.

Cauza T-394/08

- 48 În cauza T-394/08, Comisia consideră ca fiind noi, în primul rând, motivul întemeiat pe o eroare vădită în aprecierea efectului de stimulare al ajutorului, în al doilea rând, motivul întemeiat pe încălcarea obligației de examinare a Comisiei și, în al treilea rând, motivul întemeiat pe împrejurarea că încălcarea principiului de necesitate a ajutorului de schema în cauză nu ar fi decât aparentă.
- 49 În ceea ce privește primul și cel de al treilea motiv contestate de Comisie, este clar că dezvoltările pe care Comisia le califică drept motive noi nu sunt de fapt destinate decât să dezvolte critici deja formulate sub forma primului motiv în cererea introductivă.

- 50 Este adevărat că primul motiv invocat de regiunea Sardinia este intitulat „Încălcare normelor fundamentale de procedură prin caracterul contradictoriu al motivării, pretinsa irelevanță a încrederii în evaluarea «efectului de stimulare» asupra beneficiarilor și, prin urmare, în evaluarea condiției privind «necesitatea ajutorului»”. Acest titlu pare să restrângă întinderea motivului la o încălcare a obligației de motivare. Totuși, textul care urmează acestui titlu conține și pasaje care se referă în mod clar la o eroare în evaluarea efectului de stimulare al ajutorului, de exemplu la punctul 17 a patra liniuță și la punctele 18, 20 și 23 din cererea introductivă. Or, criteriul efectului de stimulare al unui ajutor este utilizat de regiunea Sardinia ca sinonim al criteriului de necesitate, acordarea ajutorului trebuind să motiveze beneficiarul să pună în aplicare un anumit proiect, care nu ar fi altfel realizat. Prin urmare, primul motiv invocat de regiunea Sardinia conține de fapt două motive, unul întemeiat pe o eroare în aprecierea efectului de stimulare al ajutorului și altul întemeiat pe o nemotivare referitoare la acest aspect.
- 51 În ceea ce privește al doilea motiv contestat de Comisie, aceasta din urmă susține că, în replică, sub pretextul de a-și susține raționamentul privind pretinsa încălcare a obligației de motivare referitoare la evaluarea efectului de stimulare, regiunea Sardinia ar critica faptul că Comisia nu ar fi întocmit în mod corespunzător decizia atacată.
- 52 Or, prin prisma pasajelor în cauză din replică, este clar că regiunea Sardinia, care nu a înțeles nicidecum să formuleze un motiv nou, întemeiat pe o viciere a investigării, a înțeles pur și simplu să își susțină primul motiv, care este întemeiat, astfel cum s-a relevat la punctul 50 de mai sus, atât pe o eroare în aprecierea efectului de stimulare al ajutorului, cât și pe o nemotivare referitoare la acest aspect.
- 53 Prin urmare, regiunea Sardinia nu a invocat motive noi în stadiul replicii, astfel încât se impune respingerea cauzei de inadmisibilitate invocate de Comisie.

Cauza T-408/08

- 54 În cauza T-408/08, Comisia consideră ca fiind nou motivul întemeiat pe nemotivarea incidenței schemei în cauză asupra comerțului dintre statele membre.
- 55 Or, această cauză de inadmisibilitate invocată de Comisie provine dintr-o greșită înțelegere a înscrisurilor SF Turistico Immobiliare, care se pretează într-adevăr la a induce în eroare. Astfel, reclamanta respectivă a menționat deja în cererea introductivă „modificarea condițiilor de schimb într-o măsură contrară interesului comun”, în cadrul celui de al nouălea motiv, întemeiat pe încălcarea articolului 87 alineatul (3) litera (c) CE și a Orientărilor din 1998. Totuși, procedând astfel, ea a înțeles doar să susțină acest motiv, întemeiat pe o încălcare a dispozițiilor care reglementează compatibilitatea ajutorului, iar nu să invoce un motiv distinct, întemeiat pe încălcarea articolului 87 alineatul (1) CE, constând în aceea că Comisia ar fi concluzionat în mod greșit cu privire la existența unui ajutor de stat.
- 56 Prin urmare, mențiunea făcută de SF Turistico Immobiliare, în cuprinsul replicii, potrivit căreia „a invocat în plus [în cererea introductivă] absența substanțială a unei motivări suficiente în ceea ce privește incidența ajutorului asupra schimburilor dintre statele membre” trebuie înțeleasă în același sens, și anume ca fiind destinată să susțină motivul întemeiat pe o încălcare a dispozițiilor care reglementează compatibilitatea ajutorului.
- 57 Rezultă că SF Turistico Immobiliare nu a invocat niciun motiv nou în stadiul replicii, astfel încât se impune respingerea cauzei de inadmisibilitate invocate de Comisie.

Cauza T-453/08

- 58 În această cauză, Comisia consideră ca fiind nou motivul întemeiat pe încălcarea articolului 253 CE în privința aplicării normei *de minimis*.
- 59 Ea arată, în această privință, că motivul invocat în cererea introductivă se referă la aplicarea exactă a pragului *de minimis*, iar nu la motivarea adecvată a acestei aplicări.
- 60 Or, această afirmație nu este exactă prin prisma conținutului punctelor în discuție din cererea introductivă, care menționează „nemotivarea în privința existenței elementului de stimulare al ajutorului în legătură cu faptul că partea din subvenție care se raportează la cheltuielile realizate anterior cererii este într-un quantum inferior pragului *de minimis*” și o „contradicție” între decizia atacată și afirmațiile Comisiei referitoare la plafonul *de minimis* cu ocazia altor contacte cu regiunea Sardinia.
- 61 Se impune a considera, prin urmare, că motivul întemeiat pe nemotivare în ceea ce privește aplicarea normei *de minimis* a fost deja invocat de Timsas în cererea introductivă, astfel încât trebuie respinsă cauza de inadmisibilitate invocată de Comisie.

Cauza T-454/08

- 62 În această cauză, Comisia consideră ca fiind nou motivul întemeiat pe încălcarea dreptului la apărare, pretins invocat de Grand Hotel Abi d’Oru în stadiul replicii.

- 63 Ea arată în această privință că, în cererea introductivă, Grand Hotel Abi d'Oru nu ar fi invocat în mod clar, în raport cu faptul că Comisia nu i-a notificat anumite documente, decât încălcarea articolului 254 CE și a articolului 20 alineatul (1) din Regulamentul nr. 659/1999.
- 64 Or, în răspuns la o întrebare scrisă adresată de Tribunal, Grand Hotel Abi d'Oru a afirmat că nu a înțeles, prin intermediul pasajului din replică vizat de Comisie, să ridice un motiv nou, întemeiat pe încălcarea dreptului la apărare, pasajul menționat fiind destinat numai să susțină motivul, invocat în cererea introductivă, întemeiat pe încălcarea articolului 254 CE și a articolului 20 alineatul (1) din Regulamentul nr. 659/1999. În consecință, nu se impune respingerea ca inadmisibil a motivului invocat de Grand Hotel Abi d'Oru.

3. Cu privire la admisibilitatea motivelor întemeiate pe nelegalitatea deciziei de rectificare

- 65 Intervenientele și SF Turistico Immobiliare au invocat nelegalitatea deciziei de rectificare pentru a susține nelegalitatea deciziei atacate.
- 66 Comisia, fără a ridica în mod formal o excepție de inadmisibilitate în această privință, apreciază că motivele în cauză sunt inadmisibile, întrucât decizia de rectificare a rămas definitivă. Astfel, ea ar fi fost publicată în *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene* la 14 februarie 2007 și nu ar fi fost atacată în termenul prevăzut la articolul 230 al cincilea paragraf CE.

- 67 SF Turistico Immobiliare arată că decizia de rectificare nu i-ar produce prejudicii în măsura în care singurul prejudiciu concret pentru interesele sale ar decurge din decizia atacată. Așadar, doar în privința acesteia din urmă ar avea interesul de a exercita acțiunea.
- 68 În această privință, trebuie mai întâi să se determine natura juridică a deciziei de rectificare, pentru a se determina apoi, eventual, dacă reclamantele, neatacând-o în justiție în termenul prevăzut la articolul 230 al cincilea paragraf CE, au decăzut din dreptul de a invoca nelegalitatea acesteia în cadrul unei acțiuni în anulare împotriva deciziei atacate.

Cu privire la natura juridică a deciziei de rectificare

- 69 Textele care reglementează procedura în materie de ajutoare de stat nu prevăd expres o decizie de „rectificare și extindere” a procedurii în curs.
- 70 În această privință, rezultă din cuprinsul considerentului (8) al Regulamentului nr. 659/1999 și din articolul 6 alineatul (1) din același regulament că decizia de a deschide procedura oficială de investigare sintetizează elementele relevante de fapt și de drept, include o evaluare preliminară a măsurii în cauză în scopul de a stabili dacă prezintă caracterul unui ajutor și expune motivele care determină îndoielile privind compatibilitatea acesteia cu piața comună, pentru a permite statului membru în cauză și celorlalte persoane interesate să își prezinte în mod util observațiile și, prin aceasta, să furnizeze Comisiei toate informațiile de care are nevoie pentru a evalua compatibilitatea ajutorului cu piața comună. Procedura oficială de investigare permite, la rândul său, aprofundarea și lămurirea aspectelor invocate în decizia de deschidere. Rezultă din articolul 7 din Regulamentul nr. 659/1999 că, la momentul încheierii acestei proceduri, este posibil ca analiza Comisiei să fi evoluat, deoarece aceasta

poate decide în final că măsura nu constituie un ajutor sau că îndoielile referitoare la incompatibilitatea acesteia au fost eliminate. Rezultă că decizia finală poate prezenta anumite divergențe față de decizia de inițiere, fără ca acest fapt să vicieze totuși decizia finală (Hotărârea Tribunalului din 4 martie 2009, Italia/Comisia, T-424/05, nepublicată în Repertoriu, punctul 69). Din această perspectivă, nu ar fi, așadar, necesar ca Comisia să procedeze la o rectificare a unei decizii de deschidere a procedurii oficiale de investigare.

- 71 Cu toate acestea, este logic și, mai mult, în interesul beneficiarilor potențiali ai unei scheme de ajutoare de stat ca, în ipoteza în care Comisia realizează, după adoptarea unei decizii de deschidere a procedurii oficiale de investigare, că aceasta din urmă se întemeiază fie pe fapte incomplete, fie pe o calificare juridică eronată a acestor fapte, ea să aibă posibilitatea de a-și adapta poziția, adoptând o decizie de rectificare. Astfel, o asemenea decizie de rectificare, însoțită de o nouă invitație de a depune observații adresată părților interesate, le permite să reacționeze la modificarea intervenită în aprecierea provizorie de către Comisie a măsurii în cauză și să își susțină punctul de vedere în această privință.
- 72 Trebuie, de altfel, relevat că Comisia ar fi putut de asemenea să aleagă să adopte mai întâi o decizie de închidere a procedurii și apoi o nouă decizie de deschidere a procedurii oficiale de investigare, întemeiată pe aprecierea sa juridică modificată, care ar fi avut, în esență, același conținut ca și decizia de rectificare. În aceste condiții, considerații de economie a procedurii și principiul bunei administrări fac să apară ca preferabilă adoptarea unei decizii de rectificare în raport cu închiderea procedurii și deschiderea unei noi proceduri. Trebuie relevat, în acest context, că rectificarea obiectului procedurii a permis Comisiei să țină cont, în vederea adoptării deciziei atacate, de observațiile prezentate de Grand Hotel Abi d'Oru ca urmare a deciziei de deschidere, ceea ce nu ar fi fost posibil dacă ar fi închis procedura oficială de investigare pentru a deschide una nouă.

73 În ceea ce privește calificarea juridică a unei asemenea decizii de rectificare, dat fiind că ea vine să se adauge deciziei de deschidere pentru a forma cu aceasta din urmă o decizie de deschidere modificată, se impune a considera că ea împărtășește calitatea sa juridică. Trebuie amintit, în această privință, că această comunicare cu privire la deschiderea procedurii oficiale de investigare urmărește numai să obțină din partea persoanelor interesate toate informațiile destinate să ofere Comisiei clarificări în cadrul acțiunii ulterioare a acesteia (Hotărârea Curții din 12 iulie 1973, Comisia/Germania, 70/72, Rec., p. 813, punctul 19, și Hotărârea Tribunalului din 22 octombrie 1996, Skibsværftsforeningen și alții/Comisia, T-266/94, Rec., p. II-1399, punctul 256).

74 În speță, Comisia a expus, în decizia de rectificare, motivele pentru care considera că aprecierea juridică a schemei de ajutoare de stat în cauză, conținută în decizia de deschidere, trebuia rectificată. Ea a explicat printre altele că era vorba, în opinia sa, de o schemă ilegală, iar nu de o utilizare abuzivă a unei scheme aprobate de ea. Comisia a însoțit aceste explicații de o nouă invitație, la adresa părților interesate, de a-și prezenta observațiile. Rezultă că decizia de rectificare avea același obiect și aceeași finalitate ca și o decizie de deschidere, astfel încât se impune a o califica ca atare.

Cu privire la consecințele, în speță, pentru admisibilitatea motivelor întemeiate pe nelegalitatea deciziei de rectificare

75 Trebuie relevat mai întâi că, potrivit unei jurisprudențe constante, constituie acte sau decizii susceptibile de a face obiectul unei acțiuni în anulare în sensul articolului 230 CE măsurile care produc efecte juridice obligatorii de natură a afecta interesele reclamantului, modificând în mod distinct situația juridică a acestuia (Hotărârea Curții din 11 noiembrie 1981, IBM/Comisia, 60/81, Rec., p. 2639, punctul 9, și Hotărârea

Tribunalului din 18 decembrie 1992, Cimenteries CBR și alții/Comisia, T-10/92-T-12/92 și T-15/92, Rec., p. II-2667, punctul 28).

76 Atunci când este vorba despre acte sau decizii a căror elaborare se realizează în mai multe etape, în special la finele unei proceduri interne, nu reprezintă în principiu acte atacabile decât măsurile care stabilesc definitiv poziția instituției la sfârșitul acestei proceduri, excluzând măsurile intermediare al căror obiectiv este pregătirea deciziei finale (Hotărârea IBM/Comisia, punctul 75 de mai sus, punctul 10, și Hotărârea Cimenteries CBR și alții/Comisia, punctul 75 de mai sus, punctul 28).

77 În temeiul acestei jurisprudențe, decizia finală adoptată de Comisie pentru a încheia procedura oficială de investigare prevăzută la articolul 88 alineatul (2) CE constituie un act atacabil în temeiul articolului 230 CE. O astfel de decizie produce, într-adevăr, efecte juridice obligatorii de natură să afecteze interesele părților interesate, întrucât încheie procedura respectivă și se pronunță definitiv asupra compatibilității măsurii examinate cu regulile aplicabile ajutoarelor de stat. Prin urmare, părțile interesate dispun întotdeauna de posibilitatea de a ataca decizia finală care încheie procedura oficială de investigare și trebuie, în acest cadru, să poată repune în discuție diferitele elemente care întemeiază poziția adoptată definitiv de Comisie (Hotărârea Tribunalului din 27 noiembrie 2003, Regione Siciliana/Comisia, T-190/00, Rec., p. II-5015, punctul 45). Această posibilitate este independentă de întrebarea dacă decizia de a deschide procedura oficială de investigare determină sau nu determină efecte juridice care pot face obiectul unei acțiuni în anulare. Desigur, jurisprudența Curții și a Tribunalului a admis posibilitatea de a formula o acțiune împotriva deciziei de deschidere atunci când produce efecte juridice definitive care nu pot fi îndreptate *a posteriori* prin decizia finală. Aceasta este situația atunci când, precum în speță, Comisia deschide procedura oficială de investigare în privința unei măsuri pe care o califică provizoriu drept ajutor nou, această decizie de deschidere producând efecte juridice autonome în raport cu decizia finală. Astfel, suspendarea aplicării măsurii respective care rezultă, în temeiul articolului 88 alineatul (3) CE, din calificarea provizorie a acestei măsuri drept ajutor nou prezintă un caracter autonom în raport cu decizia finală, limitat în timp până la închiderea procedurii oficiale (Hotărârea Curții din 30 iunie 1992, Spania/Comisia, C-312/90, Rec., p. I-4117, punctele 12-24, Hotărârea Curții din

5 octombrie 1994, Italia/Comisia, C-47/91, Rec., p. I-4635, punctele 29 și 30, și Hotărârea Curții din 9 octombrie 2001, Italia/Comisia, C-400/99, Rec., p. I-7303, punctele 56-62 și 69, Hotărârea Tribunalului din 30 aprilie 2002, Government of Gibraltar/Comisia, T-195/01 și T-207/01, Rec., p. II-2309, punctele 80-86).

- 78 Cu toate acestea, posibilitatea de a ataca o decizie de deschidere nu poate avea drept consecință reducerea drepturilor procedurale ale părților interesate prin împiedicarea acestora să atace decizia finală și să invoce în sprijinul cererii lor vicii referitoare la toate etapele procedurii care a condus la această decizie (Hotărârea Regione Siciliana/Comisia, punctul 77 de mai sus, punctul 47).
- 79 Rezultă din ceea ce precedă că faptul că reclamantele și intervenientele nu au introdus în termenul prevăzut o acțiune împotriva deciziei de rectificare nu le împiedică să invoce motive întemeiate pe nelegalitatea acesteia din urmă împotriva deciziei atacate, astfel încât trebuie respinsă cauza de inadmisibilitate invocată de Comisie.

4. *Cu privire la motivele întemeiate pe vicii de procedură*

- 80 Reclamantele și intervenientele invocă trei motive referitoare la vicii de procedură și întemeiate, în primul rând, pe încălcarea articolului 88 alineatul (2) CE și a Regulamentului nr. 659/1999, în al doilea rând, pe încălcarea articolului 254 alineatul (3) CE și a articolului 20 alineatul (1) din Regulamentul nr. 659/1999 și, în al treilea rând, pe nemotivarea deciziei atacate.

Cu privire la motivul întemeiat pe încălcarea articolului 88 alineatul (2) CE și a Regulamentului nr. 659/1999

81 Acest motiv se subdivide în trei critici, întemeiate pe o încălcare a articolului 9 din Regulamentul nr. 659/1999, pe o viciere a investigării și pe nerespectarea termenelor prevăzute de Regulamentul nr. 659/1999.

Cu privire la critica întemeiată pe o încălcare a articolului 9 din Regulamentul nr. 659/1999

82 Intervenientele arată că, întrucât ajutorul declarat incompatibil prin decizia atacată fusese anterior aprobat de Comisie, aceasta ar fi trebuit să revoce decizia de aprobare astfel cum îi impune articolul 9 din Regulamentul nr. 659/1999.

83 Comisia nu s-a pronunțat în mod expres asupra temeiniciei acestei critici.

84 În temeiul articolului 9 din Regulamentul nr. 659/1999, Comisia poate revoca o decizie prin care a autorizat un ajutor, după ce a acordat statului membru în cauză posibilitatea de a-și prezenta observațiile, în cazul în care decizia respectivă s-a bazat pe informații eronate furnizate în cursul procedurii, determinante în adoptarea deciziei.

85 Totuși, se impune a constata că decizia de aprobare nu se întemeiază pe informații inexacte. Trebuie relevat în această privință că, astfel cum reiese din considerentele 51, 54, 59, 61 și 72 ale deciziei atacate, Comisia nu reproșează autorităților italiene că i-ar

fi transmis informații inexacte sau incomplete în cadrul procedurii care a precedat decizia de aprobare. Astfel, ea atribuie incompatibilitatea cu piața comună a ajutoarelor în discuție în prezenta cauză faptului că deliberazione n° 33/6 a introdus modificări ale măsurii inițial notificate, incompatibile cu termenii deciziei de aprobare, în măsura în care, cu ocazia primei invitații la prezentarea de cereri în cadrul schemei în cauză, puteau fi reținute proiecte a căror executare începuse înainte de prezentarea cererii de ajutor (denumită în continuare „schema de ajutoare de stat în litigiu” sau „schema în litigiu”). Or, deliberazione n° 33/6 datează din 27 iulie 2000 și este, așadar, posterioară deciziei de aprobare din 12 noiembrie 1998.

86 Rezultă că articolul 9 din Regulamentul nr. 659/1999 nu își găsea aplicarea în speță.

87 Trebuie adăugat, în această privință, că nu exista niciun motiv pentru ca Comisia să revoce decizia de aprobare, întrucât aprecierea sa în ceea ce privește compatibilitatea schemei de ajutoare de stat aprobate prin această decizie nu se schimbă. Astfel, Comisia a constatat, la articolul 1 din decizia atacată, că „ajutoarele de stat acordate în temeiul Legii [...] nr. 9/1998, aplicată ilegal de către Italia prin hotărârea nr. 33/6 [...], sunt incompatibile cu piața comună, exceptând cazul în care beneficiarul a prezentat o cerere de ajutor pe baza acestei scheme înainte de demararea lucrărilor [...]”. Rezultă că decizia atacată nu afectează compatibilitatea ajutoarelor de stat acordate în temeiul Legii nr. 9/1998 în măsura în care a fost prezentată o cerere de ajutor înainte de executarea lucrărilor. Or, tocmai sub această condiție Comisia a declarat, în decizia de aprobare, că nu ridică obiecții în privința schemei de ajutoare de stat notificate de Italia.

88 În consecință, trebuie respinsă critica invocată de interveniente, întemeiată pe o încălcare a articolului 9 din Regulamentul nr. 659/1999.

Cu privire la critica întemeiată pe o viciere a investigații

- ⁸⁹ Timsas și Grand Hotel Abi d'Oru reproșează Comisiei o viciere a investigații în măsura în care nu ar fi luat în considerare situația lor specifică. În special, Comisia ar fi omis să examineze situația lor în calitate de persoane particulare în raport cu regiunea Sardinia și diferențele existente între diferitele întreprinderi vizate de punerea în aplicare a schemei de ajutoare de stat în cauză. În plus, Comisia ar fi omis să examineze încrederea legitimă pe care le-au suscitată atât regiunea Sardinia, cât și Comisia.
- ⁹⁰ Comisia respinge argumentele Timsas și ale Grand Hotel Abi d'Oru.
- ⁹¹ Reiese dintr-o jurisprudență constantă că, în prezența unei scheme de ajutor, Comisia nu este obligată, în principiu, să efectueze o analiză a ajutoarelor acordate în cazuri individuale, dar se poate limita să studieze caracteristicile schemei în cauză (a se vedea în acest sens Hotărârea Curții din 14 octombrie 1987, Germania/Comisia, 248/84, Rec., p. 4013, punctul 18, Hotărârea Curții din 7 martie 2002, Italia/Comisia, C-310/99, Rec., p. I-2289, punctul 89, și Hotărârea Curții din 29 aprilie 2004, Grecia/Comisia, C-278/00, Rec., p. I-3997, punctul 24). Pe de altă parte, circumstanțele speciale proprii beneficiarilor individuali ai unei scheme de ajutoare de stat nu pot fi apreciate decât în stadiul recuperării ajutorului de către statul membru în cauză [Hotărârea din 7 martie 2002, Italia/Comisia, citată anterior, punctul 91, și Hotărârea Tribunalului din 31 mai 2006, Kuwait Petroleum (Nederland)/Comisia, T-354/99, Rec., p. II-1475, punctul 67]. Într-adevăr, în caz contrar, sarcina investigații care apasă asupra Comisiei ar fi mai importantă în ipoteza unei scheme puse în aplicare în mod ilegal, cu încălcarea articolului 88 alineatul (3) CE, decât în ipoteza în care statul membru în cauză ar fi respectat obligația de notificare impusă de dispoziția menționată, deoarece, în acest din urmă caz, circumstanțele speciale ale beneficiarilor potențiali sunt prin definiție necunoscute în etapa investigații.

- 92 Prin urmare, în speță, Comisia putea să se limiteze la examinarea schemei de ajutoare de stat ca atare și nu era obligată să ia în considerare nici raporturile dintre reclaman-te și regiunea Sardinia, nici diferențele existente între diferitele întreprinderi vizate și nici eventuala încredere legitimă care ar putea fi invocată de unele dintre aceste întreprinderi și pe care le-ar fi suscitată-o fie Comisia, fie regiunea Sardinia. Aceste împrejurări nu vor putea fi luate în considerare decât în stadiul recuperării ajutoarelor individuale.
- 93 Rezultă că critica întemeiată pe o viciere a investigații trebuie respinsă.

Cu privire la critica întemeiată pe nerespectarea termenelor prevăzute de Regulamentul nr. 659/1999

- 94 Intervenientele reproșează Comisiei că nu ar fi respectat termenele următoare, stabi-lite în Regulamentul nr. 659/1999:
- termenul de două luni din ziua următoare primirii unei notificări complete, în care Comisia trebuie să ia o decizie la capătul fazei preliminară de examinare, în conformitate cu articolul 4 alineatul (5) din Regulamentul nr. 659/1999;
 - termenul de două luni în care Comisia ar trebui să ia o decizie la capătul fazei pre-liminară de examinare, în cazul în care deține informații privind un ajutor pretins ilegal, în conformitate cu articolul 10 alineatul (1) din Regulamentul nr. 659/1999 astfel cum a fost interpretat de jurisprudență;

— termenul de 18 luni de la deschiderea procedurii oficiale de investigare în care Comisia trebuie să adopte o decizie de închidere a acestei proceduri, în conformitate cu articolul 7 alineatul (6) din Regulamentul nr. 659/1999.

- 95 Comisia nu s-a pronunțat în mod expres asupra temeiniciei acestei critici.
- 96 Trebuie relevat, în această privință, în primul rând, că termenul de două luni pentru închiderea fazei preliminare de examinare, stabilit la articolul 4 alineatul (5) din Regulamentul nr. 659/1999, curge din ziua următoare primirii unei notificări complete. Or, în speță, examinarea preliminară a schemei în litigiu nu a fost declanșată de o notificare a acestei scheme de către Republica Italiană, ci de o plângere privind utilizarea abuzivă a schemei inițiale, primită de Comisie la 21 februarie 2003. Prin urmare, Comisia nu era legată de termenul de două luni prevăzut la articolul 4 alineatul (5) din Regulamentul nr. 659/1999 (a se vedea în acest sens, deja înainte de intrarea în vigoare a Regulamentului nr. 659/1999, Hotărârea Tribunalului din 15 septembrie 1998, *Gestevisión Telecinco/Comisia*, T-95/96, Rec., p. II-3407, punctul 79, și Hotărârea Tribunalului din 10 mai 2000, *SIC/Comisia*, T-46/97, Rec., p. II-2125, punctul 103).
- 97 În al doilea rând, în ceea ce privește termenul de două luni pretins impus de jurisprudență în considerarea articolului 10 alineatul (1) din Regulamentul nr. 659/1999, trebuie relevat mai întâi că, în temeiul acestei dispoziții, în cazul în care deține informații privind un ajutor pretins ilegal, indiferent de sursa acestora, Comisia va examina aceste informații fără întârziere. Această dispoziție nu trebuie interpretată ca făcând referire la închiderea fazei preliminare de examinare, ci mai degrabă ca raportându-se la începutul examinării preliminare, teză care este susținută de faptul, subliniat la punctul precedent, că Comisia nu este ținută de termenul obișnuit în ipoteza unei examinări preliminare declanșate de o plângere.
- 98 Jurisprudența invocată de interveniente nu dă acestor dispoziții o interpretare diferită de cea care precedă. Astfel, deși este adevărat că această jurisprudență subliniază

faptul că Comisia trebuie să închidă faza preliminară de examinare în termen de două luni, totuși acest termen se aplică exclusiv în cazul unor ajutoare notificate de statele membre, astfel cum rezultă clar din contextul punctelor citate de interveniente, iar nu în cazurile în care, precum în speță, faza preliminară de examinare a fost declanșată de o plângere.

99 Este adevărat că aceasta nu poate conduce la o situație în care s-ar permite Comisiei să prelungească în mod discreționar faza preliminară de examinare. Astfel, s-a statuat că, în măsura în care deține o competență exclusivă pentru a aprecia compatibilitatea unui ajutor de stat cu piața comună, Comisia este obligată, în interesul unei bune administrări a normelor fundamentale din tratat referitoare la ajutoarele de stat, să procedeze la o examinare diligentă și imparțială a unei plângeri care denunță existența unui ajutor incompatibil cu piața comună (a se vedea în acest sens Hotărârea Curții din 2 aprilie 1998, Comisia/Sytraval și Brink's France, C-367/95 P, Rec., p. I-1719, punctul 62, și Hotărârea Gestevisión Telecinco/Comisia, punctul 96 de mai sus, punctul 72) și că, așadar, examinarea preliminară a măsurilor adoptate de stat care fac obiectul unei plângeri referitoare la un ajutor de stat nu poate fi prelungită la infinit de către Comisie (Hotărârea Gestevisión Telecinco/Comisia, punctul 96 de mai sus, punctul 74). Potrivit unei jurisprudențe constante, caracterul rezonabil al duratei unei asemenea proceduri administrative trebuie apreciat în funcție de circumstanțele proprii fiecărei cauze și în special de contextul acesteia, de diferitele etape procedurale pe care trebuie să le urmeze Comisia, de complexitatea cauzei și de importanța acesteia pentru persoanele interesate (Hotărârea Tribunalului din 19 martie 1997, Oliveira/Comisia, T-73/95, Rec., p. II-381, punctul 45, Hotărârea Tribunalului din 22 octombrie 1997, SCK și FNK/Comisia, T-213/95 și T-18/96, Rec., p. II-1739, punctul 57, și Hotărârea Gestevisión Telecinco/Comisia, punctul 96 de mai sus, punctul 75).

100 În speță, între primirea plângerii de către Comisie, la 21 februarie 2003, și adoptarea deciziei de deschidere, la 3 februarie 2004, s-a scurs un termen de puțin mai mult de 11 luni. Ținând cont în special de necesitatea ca Comisia să solicite, prin intermediul Republicii Italiene, informații suplimentare de la regiunea Sardinia, un asemenea termen nu poate fi calificat drept excesiv.

- 101 În al treilea rând, în temeiul articolului 13 alineatul (2) și al articolului 16 din Regulamentul nr. 659/1999, în cazul unui ajutor prezumat ilegal, precum și în cazul unui ajutor prezumat a fi fost aplicat în mod abuziv, Comisia nu este legată în special de termenul stabilit la articolul 7 alineatul (6) din Regulamentul nr. 659/1999. Or, în speță, procedura oficială de investigare deschisă de Comisie privea inițial un ajutor prezumat a fi fost aplicat în mod abuziv, apoi, ca urmare a deciziei de rectificare, un ajutor prezumat ilegal.
- 102 Rezultă că se impune respingerea criticii întemeiate pe nerespectarea termenelor prevăzute de Regulamentul nr. 659/1999.

Cu privire la motivul întemeiat pe încălcarea articolului 254 alineatul (3) CE și a articolului 20 alineatul (1) din Regulamentul nr. 659/1999

- 103 Grand Hotel Abi d'Oru arată că Comisia a încălcat obligația de notificare prevăzută la articolul 254 alineatul (3) CE și la articolul 20 alineatul (1) din Regulamentul nr. 659/1999, necomunicându-i nici solicitarea de informații suplimentare, adresată de Comisie Republicii Italiene la 26 februarie 2003 (a se vedea punctul 15 de mai sus), nici decizia de rectificare, deși, ca urmare a invitației conținute în decizia de deschidere, ea depusese observații referitoare la schema de ajutoare de stat în litigiu.
- 104 Comisia se opune argumentelor invocate de Grand Hotel Abi d'Oru.
- 105 În primul rând, în conformitate cu articolul 254 alineatul (3) CE, deciziile se notifică destinatarilor lor și produc efecte prin această notificare.
- 106 În ceea ce privește, în primul rând, decizia de rectificare, rezultă dintr-o jurisprudență constantă că deciziile adoptate de Comisie în domeniul ajutoarelor de stat au

întotdeauna ca destinatare statele membre vizate (Hotărârea Comisia/Sytraval și Brink's France, punctul 99 de mai sus, punctul 45, Hotărârea Tribunalului din 17 iunie 1999, ARAP și alții/Comisia, T-82/96, Rec., p. II-1889, punctul 28, și Hotărârea SIC/Comisia, punctul 96 de mai sus, punctul 45). Această jurisprudență, care este anterioară Regulamentului nr. 659/1999, a fost expres confirmată de articolul 25 din acest regulament, care prevede că deciziile adoptate în temeiul capitolelor II, III, IV, V și VII din același regulament se adresează statului membru în cauză, căruia Comisia i le notifică de îndată. Se impune a aminti în această privință că, după cum s-a constatat la punctele 69-74 de mai sus, decizia de rectificare trebuie să fie calificată juridic drept decizie de deschidere a procedurii oficiale de investigare.

107 Rezultă că decizia de rectificare se adresa exclusiv Republicii Italiene, iar nu beneficiarilor schemei în litigiu. În consecință, articolul 254 alineatul (3) CE nu obliga Comisia să notifice decizia de rectificare reclamantei Grand Hotel Abi d'Oru.

108 În ceea ce privește, în al doilea rând, solicitarea de informații suplimentare, nu este vorba de o decizie, în sensul articolului 249 al patrulea paragraf CE, astfel încât articolul 254 alineatul (3) CE nu este aplicabil acesteia.

109 Se impune, așadar, respingerea criticii întemeiate pe încălcarea acestei dispoziții.

110 În al doilea rând, în conformitate cu articolul 20 alineatul (1) din Regulamentul nr. 659/1999, orice parte interesată care a prezentat observații în urma unei decizii a Comisiei de a deschide procedura oficială de investigare primește o copie a deciziei adoptate de Comisie în temeiul articolului 7 din regulament.

111 Or, nici decizia de rectificare, nici solicitarea de informații suplimentare nu pot fi calificate drept „decizie adoptată în temeiul articolului 7” din Regulamentul nr. 659/1999. Astfel, acest articol vizează exclusiv, prin titlul său, ca și prin conținut, deciziile Comisiei de închidere a procedurii oficiale de investigare. Or, pe de o parte, astfel cum

s-a explicat la punctele 73 și 74 de mai sus, decizia de rectificare trebuie calificată nu drept decizie de închidere a procedurii oficiale de investigare, ci, dimpotrivă, drept decizie de deschidere a acestei proceduri. Pe de altă parte, în ceea ce privește solicitarea de informații suplimentare, astfel cum s-a indicat la punctul 108 de mai sus, nu este vorba de un act care să poată fi calificat drept decizie, astfel încât ea nici nu este vizată de articolul 20 alineatul (1) din Regulamentul nr. 659/1999.

- 112 Se impune, așadar, respingerea criticii întemeiate pe încălcarea acestei dispoziții.
- 113 Rezultă că motivul întemeiat pe încălcarea articolului 254 alineatul (3) CE și a articolului 20 alineatul (1) din Regulamentul nr. 659/1999 trebuie respins.

Cu privire la motivul întemeiat pe nemotivarea deciziei atacate

- 114 Reclamantele și intervenientele formulează șase critici cu privire la nemotivarea deciziei atacate și a deciziei de rectificare.

Cu privire la critica întemeiată pe nemotivare în ceea ce privește încălcarea principiului duratei rezonabile a procedurii

- 115 SF Turistico Immobiliare arată că atât decizia de rectificare, cât și decizia atacată sunt nemotivate în privința pretinsei încălcări a principiului duratei rezonabile a procedurii.

- 116 Decizia de rectificare nu ar explica motivele care au determinat Comisia să aștepte doi ani și jumătate pentru a rectifica și a extinde decizia de deschidere, deși cunoștea pe deplin toate elementele utile din luna aprilie 2003.
- 117 În ceea ce privește decizia atacată, SF Turistico Immobiliare admite că, în temeiul articolului 13 alineatul (2) din Regulamentul nr. 659/1999, Comisia nu este obligată, în cazul unui posibil ajutor ilegal, să respecte termenele stabilite la articolul 4 alineatul (5), la articolul 7 alineatul (6) și la articolul 7 alineatul (7) din Regulamentul nr. 659/1999. Aceasta nu ar implica totuși ca principiul duratei rezonabile a procedurii să nu fie aplicabil într-o asemenea ipoteză. Întrucât decizia atacată nu furnizează nicio justificare pentru durata anormală de mai mult de patru ani și cinci luni a procedurii de investigare, ea ar fi afectată de un viciu de motivare.
- 118 Comisia respinge argumentele SF Turistico Immobiliare.
- 119 Cu titlu preliminar, se impune a aminti că nu este vorba, în cadrul examinării prezentei critici, de a examina dacă durata procedurii a fost într-adevăr excesivă în speță, ci doar de a răspunde la întrebarea dacă obligația de motivare a Comisiei se aplică duratei procedurii și, în caz afirmativ, dacă ea a îndeplinit această obligație.
- 120 Or, trebuie să se răspundă în sens negativ la prima dintre aceste întrebări – în alți termeni, obligația de motivare a Comisiei nu se aplică duratei procedurii, ci doar conținutului însuși al deciziei.
- 121 Astfel, potrivit unei jurisprudențe constante, motivarea impusă de articolul 253 CE trebuie să fie adaptată naturii actului în cauză și trebuie să menționeze în mod clar

și neechivoc raționamentul instituției autoare a actului, astfel încât să dea posibilitatea persoanelor interesate să ia cunoștință de temeiurile măsurii luate, iar instanței competente să exercite controlul. Cerința motivării trebuie apreciată în funcție de împrejurările cauzei, în special de conținutul actului, de natura motivelor invocate și de interesul de a primi explicații pe care îl pot avea destinatarului actului sau alte persoane vizate în mod direct și individual de acesta (a se vedea Hotărârea Comisia/ Sytraval și Brink's France, punctul 99 de mai sus, punctul 63 și jurisprudența citată, și Hotărârea Curții din 10 iulie 2008, Bertelsmann și Sony Corporation of America/ Impala, C-413/06 P, Rec., p. I-4951, punctul 166 și jurisprudența citată).

- 122 Or, durata unei proceduri nu provine dintr-un raționament al instituției în cauză, susceptibil să justifice această durată, ci este o împrejurare pur factuală care depinde exclusiv de timpul care este necesar instituției pentru a duce la bun sfârșit procedura respectivă. Prin urmare, ea nu face parte din conținutul deciziei, susceptibil de a fi motivat, în sensul jurisprudenței citate la punctul precedent. Ea nu impune, astfel cum Comisia arată în mod întemeiat, decât enumerarea pur factuală a diferitelor etape ale procedurii până la adoptarea deciziei în discuție.
- 123 În consecință, critica întemeiată pe nemotivare cu privire la încălcarea principiului duratei rezonabile a procedurii trebuie respinsă.

Cu privire la critica întemeiată pe nemotivarea calificării ajutorului drept ajutor nou ilegal

- 124 Regiunea Sardinia invocă o nemotivare a deciziei atacate în ceea ce privește calificarea ajutoarelor pentru proiecte a căror executare a fost demarată înainte de introducerea cererii drept ilegale, mai degrabă decât abuzive.

125 Comisia contestă argumentele regiunii Sardinia.

126 În această privință, este suficient de relevant că Comisia a expus, în considerentele 48-55 ale deciziei atacate, în esență, că schema de ajutoare de stat care a fost pusă în aplicare prin adoptarea în special a deliberazione n° 33/6 nu respecta termenii deciziei de aprobare, în măsura în care nu asigura efectul de stimulare al ajutoarelor în cauză, și că, prin urmare, ajutoarele consimțite pentru proiecte a căror executare a început înainte de introducerea cererii de ajutor trebuiau considerate ca ilegale.

127 O asemenea motivare arată în mod clar și neechivoc raționamentul instituției care a emis actul, astfel încât să posibilitatea persoanelor interesate să ia cunoștință de temeiurile măsurii luate și Tribunalului să își exercite controlul, în sensul jurisprudenței citate la punctul 121 de mai sus.

128 Prin urmare, această critică trebuie respinsă ca nefondată.

Cu privire la critica întemeiată pe nemotivare cu privire la incompatibilitatea ajutoarelor în vederea dezvoltării regionale

129 Intervenientele și SF Turistico Immobiliare invocă o nemotivare a deciziei atacate în ceea ce privește compatibilitatea ajutoarelor acordate în temeiul schemei în litigiu (denumită în continuare „ajutoarele în litigiu”), în special din perspectiva aportului său la dezvoltarea regională, în sensul articolului 87 alineatul (3) litera (c) CE. Comisia nu ar fi precizat printre altele motivele pentru care, spre deosebire de alte cazuri care prezentau împrejurări analoage, nu a considerat aplicabile derogările prevăzute la articolul 87 alineatul (3) literele (a) și (c) CE.

130 Comisia contestă argumentele intervenientelor și ale SF Turistico Immobiliare.

131 În ceea ce privește, în primul rând, admisibilitatea criticii invocate de SF Turistico Immobiliare, dat fiind că motivul întemeiat pe nemotivare este un motiv de ordine publică, el nu poate fi respins ca inadmisibil, întrucât trebuie examinat din oficiu de Tribunal (a se vedea Hotărârea Tribunalului din 15 iunie 2005, Corsica Ferries France/Comisia, T-349/03, Rec., p. II-2197, punctul 52 și jurisprudența citată).

132 În al doilea rând, trebuie respins argumentul Comisiei întemeiat pe aceea că nu i-ar incumba sarcina de a demonstra incompatibilitatea ajutorului în măsura în care ar reveni statului membru în cauză obligația de a demonstra compatibilitatea ajutorului. Este, desigur, adevărat că, din moment ce decizia de deschidere a procedurii prevăzute la articolul 88 alineatul (2) CE cuprinde o analiză preliminară suficientă a Comisiei în care sunt prezentate motivele pentru care aceasta are îndoieli cu privire la compatibilitatea ajutoarelor în cauză cu piața comună, revine statului membru și potențialului beneficiar sarcina de a prezenta elemente de natură să demonstreze că aceste ajutoare sunt compatibile cu piața comună (Hotărârea Tribunalului din 14 ianuarie 2004, Fleuren Compost/Comisia, T-109/01, Rec., p. II-127, punctul 45; a se vedea de asemenea, în acest sens, Hotărârea Tribunalului din 18 noiembrie 2004, Ferriere Nord/Comisia, T-176/01, Rec., p. II-3931, punctele 93 și 94; a se vedea de asemenea, prin analogie, Hotărârea Curții din 24 septembrie 2002, Falck și Acciaierie di Bolzano/Comisia, C-74/00 P și C-75/00 P, Rec., p. I-7869, punctul 170). Totuși, aceasta nu constituie decât o regulă aferentă sarcinii probei, iar nu obligației de motivare, astfel încât revine Comisiei competența, dacă este cazul, de a face vorbire, în decizia sa, despre motivele care au condus-o la a considera că, în pofida elementelor furnizate de statul membru sau de beneficiari, ajutoarele în cauză nu sunt compatibile cu piața comună.

133 Or, în al treilea rând, în speță, Comisia și-a îndeplinit obligația de motivare în această privință.

134 Astfel, ea a indicat, în considerentele 56-73 ale deciziei atacate, în esență, că motivul pentru care ajutoarele în litigiu nu erau compatibile cu piața comună era absența efectului de stimulare al acestor ajutoare, datorită faptului că fuseseră acordate pentru proiecte care fuseseră demarate înainte de introducerea cererii de ajutor. Ea a amintit printre altele, în această privință, că principiul necesității ajutorului este un principiu general, confirmat de jurisprudență, care în plus a fost preluat atât în decizia de aprobare, cât și în Orientările din 1998 (a se vedea considerentele 58-61 ale deciziei atacate). Această constatare este suficientă deja pentru motivarea incompatibilității ajutorului, întrucât era susceptibilă să excludă compatibilitatea oricărui ajutor în cadrul dezvoltării regionale. Trebuie amintit, în acest context, că Tribunalul a decis deja că, întrucât a amintit criteriile definite în orientări și a constatat că aceste criterii nu erau îndeplinite într-un caz particular, Comisia a motivat corespunzător cerințelor legale decizia sa de a refuza acordarea unei derogări în temeiul articolului 87 alineatul (3) CE (Hotărârea Tribunalului din 30 aprilie 1998, *Vlaams Gewest/Comisia*, T-214/95, Rec., p. II-717, punctul 102). Deși, în considerentele 62-69 ale deciziei atacate, Comisia a respins diferite argumente avansate de autoritățile italiene și deși, la punctul 71 din decizia menționată, ea a arătat că ajutoarele în litigiu nici nu puteau fi aprobate pe baza altor temeuri juridice, asemenea explicații nu prezintă, așadar, decât un caracter superfluu.

135 Prin urmare, critica întemeiată pe nemotivare cu privire la incompatibilitatea ajutorului în cadrul dezvoltării regionale trebuie respinsă.

Cu privire la critica întemeiată pe nemotivarea aprecierii efectului de stimulare al ajutoarelor în litigiu

136 În cadrul acestei critici, regiunea Sardinia, intervenientele, SF Turistico Immobiliare, Timsas și Grand Hotel Abi d'Oru prezintă trei argumente întemeiate pe nemotivarea aprecierii de către Comisie a efectului de stimulare al ajutoarelor în litigiu.

- 137 În primul rând, intervențiile arată că Comisia ar fi trebuit să explice motivele pentru care, în speță, prezumția menționată la punctul 4.2 din Orientările din 1998, potrivit căreia efectul de stimulare nu se regăsește în ipoteza începerii lucrărilor înainte de cererea de ajutor, nu putea fi răsturnată de argumentele invocate de regiunea Sardinia. Cel puțin, Comisia ar fi trebuit să procedeze la o comparare concretă a pretinsului dezechilibru pe care plata ajutoarelor în cauză l-ar fi cauzat pieței de referință. Or, nu ar fi existat nicio urmă a unei asemenea justificări în decizia atacată.
- 138 În al doilea rând, regiunea Sardinia arată că decizia atacată este nemotivată și contradictorie în ceea ce privește motivul pentru care Comisia nu a ținut cont, în aprecierea efectului de stimulare al schemei de ajutoare de stat în litigiu, de încrederea beneficiarilor schemei menționate în legislațiile națională și comunitară aplicabile la momentul la care au luat decizia de a investi.
- 139 În al treilea rând, SF Turistico Immobiliare, Timsas și Grand Hotel Abi d'Oru arată că decizia atacată este nemotivată în ceea ce privește motivul pentru care Comisia nu a ținut cont, în aprecierea efectului de stimulare al schemei de ajutoare de stat în litigiu, de situația specifică a beneficiarilor acelei scheme.
- 140 Comisia se opune acestor argumente.
- 141 În ceea ce privește, în primul rând, argumentele invocate de regiunea Sardinia și de interveniente, trebuie de la bun început respins argumentul potrivit căruia Comisia ar fi trebuit să procedeze la o comparare concretă a pretinsului dezechilibru pe care plata ajutoarelor l-ar fi cauzat pieței. Astfel, problema dacă ajutoarele respective au cauzat un dezechilibru pe piață, care este un aspect care ține, în principiu, de noțiunea

de ajutor, este irelevantă pentru aprecierea efectului lor de stimulare, care ține de examinarea compatibilității cu piața comună a ajutoarelor în cauză.

142 Pe de altă parte, trebuie respins argumentul potrivit căruia Comisia ar fi trebuit să explice motivele pentru care prezumția menționată la punctul 4.2 din Orientările din 1998 nu putea fi răsturnată de argumentele invocate de regiunea Sardinia și în special de considerațiile referitoare la încrederea legitimă a beneficiarilor schemei în litigiu, și aceasta fără a fi necesar să se pronunțe, în acest stadiu, asupra împrejurării pretinse de interveniente că cerința prezentării cererii de ajutor înainte de începerea lucrărilor ar rezulta dintr-o prezumție susceptibilă de a fi răsturnată. Astfel, trebuie să se constate că, în considerentele 62-67 ale deciziei atacate, Comisia a amintit mai întâi în mod sumar argumentele prezentate de autoritățile italiene în cadrul procedurii oficiale de investigare și care sunt expuse mai pe larg în considerentele 36-43 ale deciziei amintite. Ea a indicat apoi, pentru fiecare dintre ele, motivul pentru care considera necesar să le înlăture. În orice caz, nu se poate pune, așadar, problema unei nemotivări în această privință, astfel încât trebuie respinse argumentele invocate de regiunea Sardinia și de interveniente.

143 În al doilea rând, trebuie înlăturat argumentul prezentat la punctul 139 de mai sus, fără să fie nevoie, în conformitate cu considerațiile expuse la punctul 44 de mai sus, a se pronunța asupra admisibilității în măsura în care este invocat de SF Turistico Immobiliare.

144 Astfel, după cum s-a arătat la punctele 91 și 92 de mai sus, în cadrul examinării unei scheme de ajutoare de stat, Comisia este îndrituită să își limiteze examinarea la caracteristicile generale și abstracte ale schemei menționate, fără a fi obligată să examineze situația specifică a diferiților beneficiari ai acesteia. Or, întrucât Comisia nu este obligată să examineze situația specifică a beneficiarilor, obligația de motivare nu se aplica

nici situației menționate, astfel încât argumentul invocat de SF Turistico Immobiliare, Timsas și Grand Hotel Abi d'Oru trebuie respins.

145 În consecință, critica întemeiată pe nemotivarea aprecierii efectului de stimulare al ajutorului trebuie respinsă.

Cu privire la critica întemeiată pe nemotivare în ceea ce privește refuzul aplicării normei *de minimis*

146 SF Turistico Immobiliare și Timsas arată că Comisia nu a explicat, în decizia atacată, motivul pentru care a exclus posibilitatea aplicării normei *de minimis* cu privire la partea din ajutoare corespunzătoare costurilor suportate anterior datei introducerii cererii de ajutor.

147 Comisia contestă aceste argumente.

148 Este suficient de relevant în această privință că, în considerentul (68) al deciziei atacate, Comisia a indicat motivele pentru care aprecia că norma *de minimis* nu putea fi aplicată, în speță, pentru a eluda obligația de a introduce cererea de ajutor înainte de începerea executării proiectului. Ea a subliniat astfel că suma care trebuia luată în considerare trebuia să acopere proiectul în integralitatea sa, astfel încât nu era posibil să fie considerate ca eligibile lucrările inițiale în virtutea normei *de minimis*. Ea a precizat, în plus, că autoritățile italiene nu au luat în aparență în considerare faptul că un beneficiar putea să fi primit ajutoare *de minimis* pe baza altor scheme.

- 149 Prin urmare, critica întemeiată pe nemotivare în ceea ce privește refuzul aplicării normei *de minimis* trebuie respinsă, fără să fie necesar, în conformitate cu jurisprudența citată la punctul 44 de mai sus, să se examineze admisibilitatea acesteia.

Cu privire la critica întemeiată pe nemotivarea somației de recuperare

- 150 Regiunea Sardinia invocă nemotivarea deciziei atacate cu privire la somația de recuperare a ajutoarelor de la beneficiari. Ea precizează, în această privință, că Comisia ar fi trebuit să ia în considerare, în motivele deciziei menționate, faptul că, potrivit jurisprudenței, beneficiarul unui ajutor ilegal poate invoca circumstanțe excepționale care au putut întemeia în mod legitim încrederea sa în caracterul legal al acestui ajutor.
- 151 Comisia contestă acest argument.
- 152 Potrivit unei jurisprudențe constante, în materie de ajutoare de stat, atunci când, contrar dispozițiilor articolului 88 alineatul (3) CE, ajutorul a fost deja acordat, Comisia, care are puterea de a dispune ca autoritățile naționale să ordone restituirea, nu este obligată să expună motive specifice pentru a justifica exercitarea acesteia (Hotărârea Curții din 17 iunie 1999, Belgia/Comisia, C-75/97, Rec., p. I-3671, punctul 82, Hotărârea Curții din 7 martie 2002, Italia/Comisia, punctul 91 de mai sus, punctul 106, și Hotărârea Curții din 15 decembrie 2005, Unicredito Italiano, C-148/04, Rec., p. I-11137, punctul 99). Această jurisprudență, anterioară intrării în vigoare a Regulamentului nr. 659/1999, își găsește încă aplicarea în cadrul articolului 14 alineatul (1)

din acest regulament. Astfel, această dispoziție precizează că, „[a]tunci când adoptă decizii negative în cazuri de ajutor ilegal, decide ca statul membru în cauză să ia toate măsurile necesare pentru recuperarea ajutorului de la beneficiar”. Decizia de recuperare a ajutorului este, așadar, consecința cvasiautomată în caz de constatare a ilegalității sale și a incompatibilității sale – cu unica rezervă, decurgând din a doua teză a dispoziției menționate, ca o somație de recuperare să nu fie contrară unui principiu general de drept comunitar. Comisia nu are, așadar, o marjă de apreciere în această privință. Or, în asemenea împrejurări, odată ce a expus motivele pentru care consideră că ajutorul în cauză este ilegal și incompatibil cu piața comună, ea nu poate fi obligată să motiveze decizia prin care se dispune recuperarea.

- 153 Prin urmare, critica întemeiată pe nemotivarea deciziei de recuperare a ajutoarelor în litigiu trebuie respinsă și, în consecință, motivul întemeiat pe nemotivare în general trebuie respins.

5. Cu privire la motivele de fond

- 154 Reclamantele și intervenientele invocă zece motive de fond, întemeiate, în primul rând, pe absența unei baze legale a deciziei de rectificare, în al doilea rând, pe un abuz de putere cu ocazia adoptării acestei decizii, în al treilea rând, pe aceea că decizia de aprobare nu menționa condiția cererii prealabile, în al patrulea rând, pe calificarea eronată a ajutoarelor în cauză ca fiind ilegale, în al cincilea rând, pe inaplicabilitatea Orientărilor din 1998, în al șaselea rând, pe o eroare vădită de apreciere cu privire la existența unui efect de stimulare, în al șaptelea rând, pe încălcarea articolului 87 alineatul (3) CE, în al optulea rând, pe încălcarea principiului imparțialității și a principiului protecției concurenței, în al nouălea rând, pe încălcarea principiului protecției încrederii legitime și, în al zecelea rând, pe încălcarea dispozițiilor referitoare la ajutoarele *de minimis*.

Cu privire la motivul întemeiat pe absența unei baze legale a deciziei de rectificare

- 155 SF Turistico Immobiliare și intervenientele arată că nicio dispoziție din Tratatul CE sau din Regulamentul nr. 659/1999 nu prevede posibilitatea de a redeschide, de a extinde sau de a rectifica procedura oficială de investigare. În plus, SF Turistico Immobiliare susține că, în conformitate cu articolul 7 din Regulamentul nr. 659/1999, această procedură trebuie să se închidă printr-o decizie expresă, iar nu prin deschiderea unei noi investigații. Decizia de rectificare ar fi astfel ilicită, viciind și măsurile adoptate ulterior.
- 156 Comisia respinge aceste argumente.
- 157 Astfel cum reiese din constatările făcute la punctele 69-72 de mai sus, deși este adevărat că textele care reglementează procedura în materie de ajutoare de stat nu prevăd expres o decizie de rectificare a unei proceduri pendinte, adoptarea unei asemenea decizii este posibilă în cazul în care Comisia realizează, după adoptarea unei decizii de deschidere a procedurii oficiale de investigare, că aceasta din urmă se întemeiază fie pe fapte incomplete, fie pe o calificare juridică eronată a acestor fapte. După cum s-a constatat la punctele 73 și 74 de mai sus, dat fiind faptul că o asemenea decizie vine să se adauge deciziei de deschidere pentru a forma cu aceasta din urmă o decizie de deschidere modificată, se impune a considera că împărtășește calitatea sa juridică.
- 158 Prin urmare, în speță, decizia de rectificare putea să se întemeieze pe articolul 88 alineatul (2) primul paragraf CE și pe articolul 4 alineatul (4) din Regulamentul nr. 659/1999, ca orice decizie de deschidere a procedurii oficiale de investigare, la care vin să se adauge principiile economiei procedurii și al bunei administrări, în conformitate cu considerațiile expuse la punctul 72 de mai sus.

159 În consecință, motivul întemeiat pe absența unei baze legale a deciziei de rectificare trebuie respins.

Cu privire la motivul întemeiat pe un abuz de putere cu ocazia adoptării deciziei de rectificare

160 SF Turistico Immobiliare arată că, prin adoptarea deciziei de rectificare, Comisia a utilizat o „escamotare neprevăzută de legislație” pentru a prelungi nemăsurat procedura oficială de investigare deschisă în 2004, astfel încât să compenseze propriile deficiențe. În opinia sa, tocmai în scopul de a permite recuperarea ajutoarelor plătite a recalificat Comisia drept ajutoare ilegale ajutoarele pe care, într-o primă fază, le calificase drept ajutoare abuzive.

161 Comisia respinge aceste argumente.

162 În primul rând, în măsura în care SF Turistico Immobiliare arată că procedura oficială de investigare ar fi fost prelungită nemăsurat, trebuie amintit că, deși durata procedurii oficiale de investigare poate părea a fi fost lungă în speță, Comisia nu era în orice caz legată, astfel cum s-a relevat la punctul 101 de mai sus, de termenul stabilit la articolul 7 alineatul (6) din Regulamentul nr. 659/1999.

163 În al doilea rând, după cum s-a constatat la punctele 157-159 de mai sus, decizia de rectificare era întemeiată pe articolul 88 alineatul (2) primul paragraf CE și pe articolul 4 alineatul (4) din Regulamentul nr. 659/1999, astfel încât nu este vorba în niciun caz, astfel cum invocă totuși SF Turistico Immobiliare, de o „escamotare neprevăzută de legislație”.

164 În al treilea rând, adoptarea deciziei de rectificare nu putea să fi urmărit scopul de a permite recuperarea ajutoarelor plătite, precum arată SF Turistico Immobiliare. Astfel întrucât articolul 16 a doua teză din Regulamentul nr. 659/1999 face trimitere, printre altele, la articolul 14 din același regulament, ajutoarele acordate în mod abuziv trebuie recuperate în același temei ca și ajutoarele ilegale, în ipoteza în care Comisia constată că nu sunt compatibile cu piața comună. Prin urmare, modificarea aprecierii juridice intervenite în decizia de rectificare nu era nicidecum necesară pentru a permite o decizie de recuperare.

165 În consecință, motivul întemeiat pe un abuz de putere trebuie respins.

Cu privire la motivul întemeiat pe împrejurarea că decizia de aprobare nu menționa condiția cererii prealabile

166 Intervenientele arată că decizia de aprobare nu menționează condiția potrivit căreia cererea de ajutor trebuia să precedă începerea lucrărilor. Comisia ar fi aprobat, așadar, prin această decizie, o schemă de ajutoare de stat care nu împiedica operatorii economici care inițiaseră lucrări înainte de introducerea cererii de ajutor să beneficieze de ajutoarele prevăzute de această schemă. Procedând astfel, Comisia ar fi recunoscut efectul de stimulare și necesitatea acestor ajutoare. Prin urmare, decizia atacată ar fi întemeiată pe constatarea eronată a unei încălcări a unei condiții care, în realitate, nu exista.

167 Comisia contestă acest argument.

- 168 Acest motiv trebuie respins. Astfel, în partea din decizia de aprobare consacrată descrierii schemei aprobate, Comisia a indicat fără ambiguitate că „[î]ntreprinderile trebuie să fi prezentat o cerere de finanțare înainte de începerea executării proiectelor de investiții”.
- 169 Este adevărat că copia deciziei de aprobare care figurează în anexa A.2 la cererea introductivă în cauza T-394/08 este reprodusă într-un asemenea mod încât nu face să apară indicația în cauză, care figurează la începutul celei de a doua pagini a acestui document. Totuși, copia depusă de Comisie în anexă la memoriul în apărare în cauza T-408/08 demonstrează că indicația în cauză figura într-adevăr acolo. Pe de altă parte, reiese atât din procedura precontencioasă dintre Comisie și regiunea Sardinia, cât și din comportamentul acesteia din urmă în fața Tribunalului că era conștientă de condiția referitoare la introducerea cererii de ajutor înainte de începerea lucrărilor. Astfel, după cum Comisia subliniază în mod întemeiat, regiunea Sardinia nu a negat niciodată, nici în corespondența sa cu Comisia, nici în fața Tribunalului, că și-a luat angajamentul de a acorda ajutorul doar unor proiecte inițiate după introducerea cererii de ajutor.
- 170 Rezultă că decizia atacată nu este nicidecum întemeiată, cum afirmă totuși intervenientele, pe constatarea încălcării unei condiții care, în realitate, nu ar exista. Prin urmare, se impune respingerea motivului invocat de interveniente.

Cu privire la motivul întemeiat pe calificarea eronată a ajutoarelor ca fiind ilegale, mai degrabă decât ca fiind aplicate în mod abuziv

- 171 Regiunea Sardinia, intervenientele și SF Turistico Immobiliare arată că, în decizia de rectificare și în decizia atacată, Comisia a calificat în mod eronat ajutoarele în discuție drept ilegale, mai degrabă decât utilizate abuziv, întemeindu-se pe teza potrivit căreia

aceste ajutoare constituiau modificări ale unor ajutoare existente, în sensul articolului 1 literele (c) și (f) din Regulamentul nr. 659/1999. Or, în realitate, ajutoarele în cauză ar fi trebuit calificate drept ajutoare existente care au fost totuși puse în aplicare cu încălcarea modalităților stabilite prin dispozițiile care le autorizează.

172 Intervenientele adaugă că, în speță, ajutorul nu a fost modificat, întrucât condiția potrivit căreia cererea de ajutor trebuia să precedă începerea lucrărilor nu exista nici în Legea nr. 9/1998, nici în decizia de aprobare. În orice caz, ar fi existat o modificare a unui ajutor existent doar în ipoteza în care modificarea ar afecta schema inițială în însăși substanța sa. Or, în speță, modificarea nu ar putea fi calificată decât ca fiind marginală.

173 Comisia contestă aceste argumente.

174 Trebuie amintite mai întâi, pentru a putea proceda la o calificare a ajutoarelor în litigiu, următoarele definiții, care figurează la articolul 1 din Regulamentul nr. 659/1999:

„În sensul prezentului regulament:

[...]

(b) «ajutor existent» înseamnă:

[...]

(ii) ajutorul autorizat, respectiv schemele de ajutor și ajutoarele individuale care au fost autorizate de Comisie sau Consiliu;

[...]

(c) «ajutor nou» înseamnă orice ajutor, respectiv orice schemă de ajutor și orice ajutor individual care nu este ajutor existent, inclusiv modificările ajutoarelor existente;

[...]

(f) «ajutor ilegal» înseamnă un ajutor de stat nou, pus în aplicare cu încălcarea condițiilor prevăzute la articolul [88] alineatul (3) din [T]ratat[ul CE];

(g) «ajutor de stat utilizat abuziv» înseamnă ajutorul folosit de către beneficiar cu încălcarea [...] decizi[ei] [de aprobare];

[...]”

- 175 În primul rând, rezultă din aceste dispoziții că, deși ajutoarele acordate în cadrul schemei inițiale, astfel cum a fost aprobată prin decizia de aprobare, trebuie considerate ajutoare existente, în sensul articolului 1 litera (b) din Regulamentul nr. 659/1999, ajutoarele acordate pe o bază juridică substanțial diferită de schema aprobată prin decizia de aprobare trebuie considerate ajutoare noi, în sensul articolului 1 litera (c) din același regulament.
- 176 Această delimitare este conformă cu jurisprudența anterioară adoptării Regulamentului nr. 659/1999, potrivit căreia măsurile care tind la instituirea sau modificarea ajutoarelor constituie ajutoare noi (Hotărârea Curții din 9 octombrie 1984, Heineken Brouwerijen, 91/83 și 127/83, Rec., p. 3435, punctele 17 și 18, și Hotărârea Curții din 9 august 1994, Namur-Les assurances du crédit, C-44/93, Rec., p. I-3829, punctul 13, Hotărârea Tribunalului din 28 noiembrie 2008, Hôtel Cipriani/Comisia, T-254/00, T-270/00 și T-277/00, Rec., p. II-3269, punctul 358). În special, în cazul în care modificarea afectează schema inițială în însăși substanța sa, această schemă se transformă într-o schemă de ajutoare de stat nouă. În schimb, în cazul în care modificarea nu este substanțială, atunci doar modificarea în sine este susceptibilă să fie calificată drept ajutor nou (Hotărârile Government of Gibraltar/Comisia, punctul 77 de mai sus, punctele 109 și 111, și Hôtel Cipriani/Comisia, citată anterior, punctul 358).
- 177 În speță, astfel cum s-a arătat la punctul 168 de mai sus, decizia de aprobare menționează expres condiția potrivit căreia cererea de ajutor trebuia să precedă în mod obligatoriu începerea executării proiectelor de investiție. Or, părțile nu contestă că, în cadrul primei invitații la prezentarea de oferte, în temeiul schemei instituite prin Legea nr. 9/1998, regiunea Sardinia a putut acorda, în temeiul deliberazione n° 33/6, ajutoare pentru proiecte a căror executare începuse înainte de introducerea cererilor de ajutor. În ceea ce privește ajutoarele în litigiu, schema astfel cum era aplicată fusese, așadar, modificată în raport cu schema astfel cum fusese aprobată în decizia de aprobare.

- 178 Trebuie subliniat, în această privință, că această modificare nu poate fi calificată drept minoră sau anodină. Astfel, în măsura în care, după cum rezultă de la punctul 4.2 din Orientările din 1998, Comisia subordonează frecvent aprobarea schemelor de ajutoare cu finalitate regională condiției potrivit căreia cererea de ajutor trebuie în mod obligatoriu să preceadă începerea executării proiectelor, este evident că eliminarea acestei condiții era susceptibilă să influențeze evaluarea compatibilității măsurii de ajutor cu piața comună.
- 179 Rezultă că ajutoarele în litigiu trebuiau calificate drept ajutoare noi, în sensul articolului 1 litera (c) din Regulamentul nr. 659/1999, iar nu drept ajutoare existente.
- 180 În al doilea rând, aceste ajutoare noi trebuie calificate drept ilegale, în sensul articolului 1 litera (f) din Regulamentul nr. 659/1999, deoarece modificarea schemei aprobate, la care a procedat regiunea Sardinia prin adoptarea deliberazione n° 33/6, nu a fost notificată Comisiei anterior introducerii ajutoarelor în cauză, cu încălcarea articolului 88 alineatul (3) CE.
- 181 În al treilea rând, pentru a fi exhaustivi, rezultă din articolul 1 litera (g) din Regulamentul nr. 659/1999 că calificarea unei măsuri drept ajutor utilizat abuziv presupune că beneficiarul este cel care utilizează ajutorul cu încălcarea deciziei prin care a fost aprobat. Or, în speță, încălcarea deciziei de aprobare nu se poate atribui beneficiarilor, ci regiunii Sardinia. Prin urmare, ajutoarele în litigiu nu pot fi calificate drept ajutoare utilizate abuziv.
- 182 În consecință, motivul întemeiat pe împrejurarea că Comisia a calificat în mod eronat ajutoarele în litigiu drept ilegale mai degrabă decât drept ajutoare utilizate abuziv trebuie respins.

Cu privire la motivul întemeiat pe inaplicabilitatea Orientărilor din 1998

- 183 Regiunea Sardinia și SF Turistico Immobiliare formulează mai multe critici întemeiate, în esență, pe pretinsa inaplicabilitate a Orientărilor din 1998 sau, cel puțin, a punctului 4.2 din acestea.

Cu privire aplicabilitatea ratione temporis a Orientărilor din 1998

- 184 Regiunea Sardinia și SF Turistico Immobiliare arată că Legea nr. 9/1998 nu a putut de fapt să ia în considerare Orientările din 1998 deoarece a fost adoptată în ziua următoare publicării lor și că, în orice ipoteză, orientările însele prevedeau să intre în vigoare doar de la 1 ianuarie 2000.

- 185 Comisia nu a luat poziție în mod expres cu privire la aceste argumente.

- 186 În primul rând, trebuie relevat că dispoziția care face ilegală și necompatibilă cu piața comună schema în litigiu nu figurează în Legea nr. 9/1998, care tace în ceea ce privește legătura temporală dintre introducerea cererii de ajutor și începerea lucrărilor, ci în deliberazione n° 33/6, care autorizează luarea în considerare a anumitor proiecte demarate înainte de introducerea cererii (a se vedea punctul 10 de mai sus). Or, deliberazione n° 33/6 datează din 27 iulie 2000 și este, așadar, în mod clar posterioară datei „deplinei” aplicări a Orientărilor din 1998, respectiv 1 ianuarie 2000.

187 În al doilea rând, punctul 6.1 din Orientările din 1998 precizează următoarele:

„[...] Comisia va aprecia compatibilitatea ajutoarelor cu finalitate regională cu piața comună în temeiul prezentelor orientări începând de la adoptarea lor. Totuși, proiectele de ajutor notificate înainte de comunicarea către statele membre a prezentelor orientări și pentru care Comisia nu a adoptat încă o decizie finală vor fi apreciate pe baza criteriilor în vigoare la momentul notificării.” [traducere neoficială]

188 Or, după cum s-a constatat la punctele 177-180 de mai sus, schema în litigiu nu era acoperită de decizia de aprobare și, prin urmare, nu a fost tocmai notificată, ci a fost pusă în aplicare în mod ilegal de autoritățile italiene. Prin urmare, compatibilitatea sa cu piața comună trebuia să fie apreciată pe baza Orientărilor din 1998, în conformitate cu dispoziția citată la punctul precedent.

Cu privire la argumentul întemeiat pe dispoziții referitoare la schema precedentă

189 Regiunea Sardinia și SF Turistico Immobiliare susțin că Legea nr. 9/1998 se situa în continuitatea conceptuală a unei scheme de ajutoare de stat anterioare și aprobate de Comisie, în cadrul căreia acordarea ajutoarelor era independentă de problema dacă investițiile fuseseră sau nu fuseseră deja angajate. Din cauza schimbării inopinate a dispozițiilor comunitare, manifestată prin publicarea Orientărilor din 1998, delibrazione n° 33/6 ar fi prevăzut menținerea, în cadrul primei invitații la prezentarea de

cereri, a posibilității de a susține și proiecte demarate în perioada cuprinsă între data intrării în vigoare a Legii nr. 9/1998 și data introducerii cererilor.

¹⁹⁰ Trebuie relevat, în această privință, că compatibilitatea unei scheme de ajutoare de stat cu piața comună trebuie să fie apreciată exclusiv în funcție de caracteristicile care îi sunt proprii, potrivit politicii pe care o urmează Comisia la momentul acestei aprecieri. În schimb, aprecierea compatibilității unei scheme de ajutoare de stat cu piața comună nu poate fi influențată de împrejurarea că a putut fi precedată de alte scheme cu privire la care Comisia a acceptat anumite modalități. Într-adevăr, dacă nu ar fi astfel, ar fi imposibil ca Comisia să modifice criteriile în funcție de care apreciază compatibilitatea ajutoarelor de stat, facultate pe care trebuie să o aibă pentru a putea reacționa atât la evoluția practicii statelor membre în materie de acordare de ajutoare de stat, cât și la evoluția pieței comune.

¹⁹¹ Prin urmare, acest argument trebuie respins.

Cu privire la argumentul întemeiat pe contextul legislativ național

¹⁹² Regiunea Sardinia arată că Legea nr. 9/1998 a fost inițial pusă în aplicare prin Decretul nr. 285/1999, care prevedea un așa-numit sistem „la ghișeu”. Numai printr-o „diligență excesivă” ar fi decis apoi instituirea unei proceduri de invitație de depunere a candidaturilor, prin deliberazione nos 33/4 și 33/6, pentru a se conforma Orientărilor din 1998 care fuseseră adoptate între timp. Potrivit regiunii Sardinia, pentru a institui această adaptare, care nu se impunea, s-a văzut constrânsă să prevadă o dispoziție potrivit căreia cererile prezentate înainte de publicarea primei invitații de depunere a candidaturilor puteau fi totuși admise, și aceasta pentru a prezerva încrederea legitimă a persoanelor interesate care prezentaseră cererea lor de ajutor potrivit

procedurii prevăzute de Decretul nr. 285/1999. Regiunea Sardinia consideră, prin urmare, că era vorba de o simplă „recuperare” a vechilor cereri prezentate înainte de introducerea procedurii de invitație de depunere a candidaturilor.

193 Comisia se opune acestui argument.

194 Se impune a constata că susținerile regiunii Sardinia sunt inexacte în mai multe privințe.

195 Astfel, în primul rând, articolul 2 din Decretul nr. 285/1999, intitulat „Benefici della legge” (avantaje conferite de Lege[a nr. 9/1998]), prevede la al cincilea paragraf:

„Ajutoarele la finanțare prevăzute în prezentul articol sunt acordate potrivit metodei invitației semestriale deschise cererilor transmise în termen de 60 de zile de la publicarea avizului și de la clasarea corespunzătoare a inițiativelor eligibile, stabilită în conformitate cu articolul 9 de mai jos.”

196 Rezultă din această dispoziție că, contrar a ceea ce afirmă regiunea Sardinia, Decretul nr. 285/1999 nu instituia un sistem de ghișeu, ci prevedea, dimpotrivă, că ajutoarele erau „acordate potrivit metodei invitației semestriale”.

197 În al doilea rând, reiese de la punctul 3.3 din scrisoarea regiunii Sardinia transmisă Comisiei la 22 aprilie 2003 că zece întreprinderi introduseseră cereri de ajutor potrivit procedurii prevăzute de Decretul nr. 285/1999. Deși, ca urmare a abrogării acestui decret și a înlocuirii sale cu deliberazione n° 33/4, aceste întreprinderi ar fi trebuit să

introducă o nouă cerere în forma prescrisă de deliberazione n° 33/4, regiunea Sardinia a considerat, în scrisoarea menționată, că ajutoarele acordate acestor zece întreprinderi respectau criteriul cererii prealabile începutului lucrărilor.

198 Or, rezultă din decizia atacată că Comisia s-a raliat acestui aviz. Astfel, articolul 1 din aceasta declară incompatibile cu piața comună ajutoarele acordate în temeiul Legii nr. 9/1998, exceptând cazul în care beneficiarul a prezentat o cerere de ajutor pe baza acestei scheme înainte de demararea lucrărilor aferente unui proiect de investiții inițial. Deoarece acest articol nu se pronunță asupra formalităților pe care trebuiau să le îndeplinească cererile de ajutoare, se impune a considera că decizia atacată nu privește ajutoarele acordate pentru proiectele de investiții realizate de cele zece întreprinderi în cauză, ci exclusiv pe cele acordate pentru proiectele a căror executare a fost demarată înaintea oricărei introduceri a unei cereri de ajutor în temeiul schemei prevăzute de Legea nr. 9/1998.

199 Contrar a ceea ce pretinde regiunea Sardinia, dispozițiile conținute în deliberazione n° 33/6 nu erau, așadar, nicidecum necesare pentru prezervarea încrederii în întreprinderilor care prezentaseră o cerere potrivit procedurii prevăzute de Decretul nr. 285/1999.

200 În al treilea rând, deși articolele 4 și 5 din Decretul nr. 285/1999 prevedeau că puteau face obiectul ajutoarelor la finanțare intervențiile și lucrările „care trebuiau realizate după introducerea cererii de acordare” și că erau „eligibile cheltuielile indicate mai sus, în măsura în care erau efectuate posterior cererii”, articolul 17 din același decret, intitulat „dispoziție tranzitorie”, prevedea la al doilea paragraf că, „[c]u ocazia primei aplicări a prezentelor dispoziții [de punere în aplicare a Legii nr. 9/1998], [...] sunt eligibile intervențiile și cheltuielile efectuate după data de 5 aprilie 1998 (data intrării în vigoare a Legii [nr. 9/1998])”.

- 201 Rezultă că dispoziția potrivit căreia ajutoarele puteau fi acordate pentru proiecte a căror executare începuse înaintea introducerii cererii de ajutor nu a fost introdusă, după cum pretinde regiunea Sardinia, prin deliberazione nos 33/4 și 33/6 în cadrul înlocuirii Decretului nr. 285/1999, ci făcea deja parte din acest decret, stabilind pentru prima dată dispoziții de punere în aplicare a Legii nr. 9/1998. Contrar a ceea ce pretinde regiunea Sardinia, introducerea dispoziției menționate nu era, așadar, motivată de adaptarea procedurilor ca urmare a înlocuirii Decretului nr. 285/1999 prin deliberazione n° 33/4.
- 202 Prin urmare, argumentul invocat de regiunea Sardinia trebuie respins ca lipsit de suport factual.

Cu privire la excepția de nelegalitate a punctului 4.2 din Orientările din 1998

- 203 SF Turistico Immobiliare invocă, pe baza articolului 241 CE, nelegalitatea punctului 4.2 din Orientările din 1998, în măsura în care nu permite sau este interpretat în sensul că nu permite aprecierea compatibilității cu piața comună a ajutoarelor acordate pentru finanțarea de proiecte a căror executare a început înainte de introducerea cererii de ajutor. Astfel, în asemenea împrejurări, punctul 4.2 ar fi contrar *ratio legis* proprii politicilor comunitare în materie de ajutoare.
- 204 SF Turistico Immobiliare subliniază, în această privință, că proiectele care fac obiectul unui ajutor de stat prevăd adesea intervenții structurale și infrastructurale încurajate de aceeași schemă de ajutoare de stat și care constituie un complex coordonat de lucrări care, fiind legate între ele, păstrează o marjă de funcționalitate autonomă. Astfel, în propriul caz, ar fi făcut obiectul unei cereri comune, în temeiul schemei

în litigiu, proiecte de finisare, de extindere, de modernizare sau de nouă construcție referitoare la diferitele instalații și imobile care, deși inserate în una și aceeași cerere de finanțare, puteau fi realizate separat. Cu toate acestea, aplicarea strictă a punctului 4.2 din Orientările din 1998 ar face ca din realizarea unei mici părți a lucrărilor proiectate, care reprezintă aproximativ 5 % din totalul acestora din urmă, să decurgă inadmisibilitatea totală a ajutorului, deși celelalte părți din lucrările proiectate ar fi fost în mod regulat începute posterior cererii de ajutor.

205 Comisia combate aceste argumente.

— Cu privire la admisibilitatea excepției de nelegalitate

206 Cu titlu preliminar, trebuie amintit că, potrivit unei jurisprudențe constante, articolul 241 CE reprezintă expresia unui principiu general care garantează oricărei părți dreptul de a contesta, în vederea obținerii anulării unei decizii care o privește în mod direct și individual, validitatea actelor instituționale anterioare care, chiar dacă nu au forma unui regulament, constituie temeiul juridic al deciziei în litigiu, dacă această parte nu ar dispune de dreptul de a introduce, în temeiul articolului 230 CE, o acțiune directă împotriva respectivelor acte, ale căror consecințe le suportă astfel fără să fi fost în măsură să solicite anularea (Hotărârea Curții din 6 martie 1979, *Simmenthal/Comisia*, 92/78, Rec., p. 777, punctele 39 și 40, și Hotărârea Tribunalului din 20 martie 2002, LR AF 1998/Comisia, T-23/99, Rec., p. II-1705, punctul 272).

207 Dat fiind faptul că scopul articolului 241 CE este de a permite unei părți să conteste aplicabilitatea unui anumit act cu caracter general numai dacă este utilă unei acțiuni oarecare, actul general a cărui nelegalitate este invocată trebuie să fie aplicabil, direct

sau indirect, în cauza ce face obiectul acțiunii și trebuie să existe o legătură juridică directă între decizia individuală atacată și actul general în discuție (Hotărârea Curții din 31 martie 1965, Macchiorlati Dalmas/Înalta Autoritate, 21/64, Rec., p. 227, 245, și Hotărârea Curții din 13 iulie 1966, Italia/Consiliul și Comisia, 32/65, Rec., p. 563, 594, Hotărârea Tribunalului din 26 octombrie 1993, Reinarz/Comisia, T-6/92 și T-52/92, Rec., p. II-1047, punctul 57, Hotărârea Tribunalului LR AF 1998/Comisia, punctul 206 de mai sus, punctul 273, și Hotărârea Tribunalului din 29 noiembrie 2005, Heubach/Comisia, T-64/02, Rec., p. II-5137, punctul 35).

208 În ceea ce privește Orientările din 1998, trebuie relevat că rezultă din partea lor introductivă că acestea fixează, în general și în mod abstract, criteriile pe care Comisia le aplică în vederea aprecierii compatibilității cu piața comună a ajutoarelor cu finalitate regională, în temeiul articolului 87 alineatul (3) litera (a) și litera (c) CE, și asigură, în consecință, securitatea juridică a statelor membre care acordă asemenea ajutoare. În special, condiția stabilită la punctul 4.2 din Orientările din 1998 se aplică ansamblului ajutoarelor vizate de aceleași orientări, independent de obiectul lor, de forma sau de cuantumul acestora.

209 În plus, în decizia atacată, Comisia s-a prevalat în mod expres de punctul 4.2 din Orientările din 1998, în cadrul aprecierii compatibilității cu piața comună a ajutoarelor în litigiu. Rezultă de aici că, deși punctul 4.2 din Orientările din 1998 nu constituie temeiul juridic al deciziei atacate, aceasta întemeindu-se pe articolul 88 alineatul (2) CE și pe articolul 62 alineatul (1) litera (a) din Acordul privind Spațiul Economic European (SEE), această condiție a determinat în general și în mod abstract maniera în care Comisia a apreciat compatibilitatea ajutoarelor în cauză cu piața comună.

210 În consecință, există, în speță, o legătură juridică directă între decizia atacată și actul general constituit de Orientările din 1998. Dat fiind că SF Turistico Immobiliare nu era în măsură să solicite anularea orientărilor, ca act general, acestea pot face obiectul

unei excepții de nelegalitate (a se vedea în acest sens și prin analogie Hotărârea LR AF 1998/Comisia, punctul 206 de mai sus, punctele 272-276).

211 Rezultă că excepția de nelegalitate din Orientările din 1998 este admisibilă.

— Cu privire la fond

212 Punctul 4.2 din Orientările din 1998 prevede că „schemele de ajutoare trebuie să prevadă că cererea de ajutor trebuie introdusă înainte de începerea executării proiectelor”. Argumentele expuse de reclamantă în susținerea excepției de nelegalitate constau în a invoca, în esență, că interpretarea dată de Comisie acestei dispoziții, potrivit căreia schema de ajutoare de stat în discuție în speță este lipsită de efect de stimulare în măsura în care permite acordarea de ajutoare pentru finanțarea lucrărilor inițiate înainte de introducerea cererii de ajutor, nu ține suficient cont de împrejurările cauzei și este contrară logicii care susține politicile comunitare în materie de ajutoare.

213 Trebuie observat, în această privință, că Tribunalul a statuat deja că punctul 4.2 din Orientările din 1998 se referă la o împrejurare de ordin cronologic și, în consecință, face trimitere la o examinare *ratione temporis*, care este pe deplin adecvată pentru aprecierea efectului de stimulare. Astfel, această apreciere trebuie să fie efectuată în raport cu decizia de investiție a întreprinderii în cauză, care marchează începutul procesului dinamic ce constituie în mod necesar o investiție de exploatare (Hotărârea Tribunalului din 14 ianuarie 2009, Kronoply/Comisia, T-162/06, Rec., p. II-1, punctul 80). De asemenea, a considerat Curtea, constatarea lipsei necesității unui ajutor

poate în special să decurgă din faptul că proiectul pentru care a fost acordat ajutorul a fost deja început, chiar finalizat de către întreprinderea interesată, înainte ca cererea de ajutor să fie transmisă autorităților competente, ceea ce exclude ca ajutorul respectiv să poată juca un rol de stimulare (Hotărârea Curții din 15 aprilie 2008, Nuova Agricast, C-390/06, Rec., p. I-2577, punctul 69).

214 Independent de aceste precedente, trebuie să se constate că criteriul cererii prealabile executării proiectului este pertinent și adecvat.

215 Astfel, aplicarea criteriului de la punctul 4.2 din Orientările din 1998 vizează să stabilească dacă o măsură de ajutor prezintă un efect de stimulare, într-o situație în care nu este posibil să se procedeze la o examinare completă a tuturor aspectelor economice ale deciziei de investiție a viitorilor beneficiari ai ajutorului. În această privință, reiese de la punctul 2 al doilea-al patrulea paragraf din Orientările din 1998 că Comisia nu aprobă, în principiu, ajutoarele cu finalitate regională decât sub formă de scheme de ajutoare, deoarece consideră că ajutoarele individuale ad-hoc nu îndeplinesc condiția potrivit căreia trebuie să fie asigurat echilibrul între denaturările concurenței care decurg din ajutoare și avantajele ajutoarelor în termeni de dezvoltare a unei regiuni defavorizate. Or, cu ocazia examinării compatibilității cu piața comună a unei scheme de ajutoare de stat notificate, împrejurările speciale proprii diferiților beneficiari potențiali ai schemei și proiectelor concrete pentru care aceștia vor putea solicita subvenții sunt prin definiție necunoscute de Comisie. În consecință, aceasta din urmă trebuie să se întemeieze, pentru a aprecia compatibilitatea cu piața comună a unei scheme de ajutoare de stat, pe criterii care sunt fie independente de împrejurări particulare proprii viitorilor beneficiari, fie uniforme pentru toți viitorii beneficiari. Or, faptul de a pretinde ca cererea de ajutor să preceadă începerea executării proiectului subvenționat permite să se garanteze că întreprinderea respectivă și-a manifestat în mod clar voința de a beneficia de schema de ajutoare de stat în cauză înainte de a demara executarea respectivului proiect. Aceasta permite, așadar, să se evite să fie prezentate *ex post* cereri pentru proiecte a căror realizare a fost demarată independent de existența unei scheme de ajutoare de stat. Având în vedere aceste considerații, simpla constatare a anteriorității cererii de ajutor în raport cu începerea executării

proiectului de investiție constituie un criteriu simplu, pertinent și adecvat care permite Comisiei să prezume existența unui efect de stimulare.

- 216 Pe de altă parte, în măsura în care SF Turistico Immobiliare invocă împrejurările specifice ale proiectului său de investiție pentru a demonstra că aplicarea punctului 4.2 din Orientările din 1998 conduce la rezultate inacceptabile, mai trebuie amintite considerațiile și jurisprudența enunțate la punctele 91 și 92 de mai sus, potrivit cărora, în cadrul examinării unei scheme de ajutoare de stat, Comisia este îndrituită să își limiteze examinarea la caracteristicile generale și abstracte ale schemei menționate, fără a fi obligată să examineze situația specifică a diferiților beneficiari ai acesteia.
- 217 Prin urmare, trebuie respinsă excepția de nelegalitate a Orientărilor din 1998.

Cu privire la motivul întemeiat pe o eroare vădită de apreciere în ceea ce privește existența unui efect de stimulare

- 218 Regiunea Sardinia, intervenientele, SF Turistico Immobiliare, Timsas și Grand Hotel Abi d'Oru arată că Comisia nu a apreciat corect efectul de stimulare al schemei în litigiu, având în vedere caracteristicile pieței locale și în lumina concepției subiective dobândite de operatorii economici în ceea ce privește funcționarea mecanismelor de susținere.
- 219 În această privință, ele avansează mai multe argumente întemeiate pe inaplicabilitatea Orientărilor din 1998, pe dispozițiile referitoare la o schemă de ajutoare de stat precedentă, pe contextul legislativ național, pe certitudinea pe care o aveau întreprinderile, de la adoptarea Legii nr. 9/1998, că vor putea beneficia de ajutoarele prevăzute

de aceasta, precum și pe situația specială sau pe comportamentul beneficiarilor ajutoarelor în litigiu.

Cu privire la argumentele întemeiate pe situația specială sau pe comportamentul beneficiarilor ajutoarelor în litigiu

- ²²⁰ Regiunea Sardinia, susținută de interveniente, afirmă că reiese din împrejurări legate de investițiile efectuate de beneficiari că Legea nr. 9/1998, deși schema de ajutor de stat creată de aceasta nu îmbrăcase încă forma definitivă, a jucat pe deplin rolul său de stimulare. Încălcarea condiției de necesitate nu ar fi astfel decât aparentă, deoarece toți beneficiarii ar fi prezentat cererile de ajutor după intrarea în vigoare a Legii nr. 9/1998, notificată Comisiei și aprobată de aceasta. Pe de altă parte, numeroși beneficiari ar fi optat pentru schema de ajutoare de stat în litigiu renunțând la măsuri alternative de care ar fi putut beneficia în mod cert și aproape toți ar fi trebuit să contracteze împrumuturi bancare ale căror condiții, în lipsa ajutorului scontat, erau incompatibile cu o gestionare de întreprindere avizată.
- ²²¹ Regiunea Sardinia apreciază, așadar, că Comisia nu putea deduce din simpla absență a cererii de ajutor înainte de începerea lucrărilor că beneficiarii ar fi procedat la investițiile menționate independent de ajutor, nici să elimine efectul de stimulare printr-o apreciere făcută *a posteriori* pe baza unui context legislativ modificat.
- ²²² Intervenientele adaugă că, în orice caz, lipsa necesității sau a efectului de stimulare, în ipoteza unei începerii a lucrărilor înainte de introducerea cererii de ajutor, nu ar constitui decât o prezumție susceptibilă de a fi răsturnată în cazul în care beneficiarii

sau autoritățile naționale furnizează Comisiei elemente care să indice că criteriile de stimulare și de necesitate sunt îndeplinite. În speță, Comisia ar fi trebuit, așadar, să evalueze dacă acesta era cazul, în loc să se retragă în spatele criteriului formal al cererii anterioare începutului lucrărilor.

223 SF Turistico Immobiliare reproșează Comisiei că ar fi exclus criteriul efectului de stimulare nu numai în ceea ce privește proiectele pentru care lucrările au fost demarate înainte de prezentarea cererii de ajutor, ci și în ceea ce privește proiectele, mult mai importante și independente din punct de vedere funcțional, pentru care cererea de ajutor a precedat începerea lucrărilor, în timp ce se impunea limitarea declarației privind caracterul ilicit doar la proiectele realizate înainte de prezentarea cererilor de ajutor. Astfel, dacă Comisia ar fi vrut să fie sigură că efectul de stimulare ar fi garantat la modul absolut, ea ar fi putut foarte bine să se limiteze să adopte o decizie condițională, precizând că ajutorul era compatibil cu piața comună, cu condiția ca cheltuielile efectuate înainte de prezentarea cererii să rămână în sarcina întreprinderilor. Aceasta i-ar fi permis să „purifice” ajutorul de aplicarea, calificată drept nejustificată, a Legii nr. 9/1998 făcută de regiunea Sardinia prin deliberazione n° 33/6.

224 Timsas și Grand Hotel Abi d’Oru arată că, din perspectiva efectului de stimulare al ajutorului, Comisia s-a limitat să afirme că nu era posibilă transferarea efectului de stimulare de la o schemă la alta. Or, ele amintesc că au prezentat cereri în temeiul schemei în litigiu doar în considerarea epuizării mijloacelor financiare disponibile în cadrul schemelor de ajutoare anterioare, asimilabile schemei în litigiu, în temeiul căreia prezentaseră cereri pentru aceleași proiecte. Prin urmare, ar fi inexact că ar fi demarat executarea lucrărilor înaintea depunerii cererii de ajutor și, prin urmare, existența și persistența efectului de stimulare nu ar da naștere niciunei îndoieli.

225 Comisia respinge argumentele reclamantelor.

226 În primul rând, trebuie amintite constatările făcute la punctele 213-215 de mai sus, potrivit cărora criteriul referitor la prezentarea cererii de ajutoare înaintea începerii executării proiectelor este pertinent și adecvat în vederea aprecierii efectului de stimulare al unei scheme de ajutoare de stat. În consecință, în cadrul prezentului motiv, nu mai este vorba de a pune în discuție acest criteriu, ci doar de a examina dacă reclamanțele au demonstrat existența, în speță, a unor împrejurări susceptibile să asigure efectul de stimulare al schemei în litigiu, chiar în absența introducerii cererii anterior începerii executării proiectelor în cauză.

227 În al doilea rând, trebuie amintit, încă o dată, că decizia atacată avea ca obiect schema de ajutoare de stat instituită prin deliberazione n° 33/6, iar nu ajutoarele individuale percepute de reclamante în temeiul acestei scheme, și că Comisia nu era ținută, așadar, să aprecieze împrejurările speciale proprii beneficiarilor individuali, sarcină care incumbă autorităților italiene în stadiul recuperării ajutoarelor de la fiecare beneficiar (a se vedea punctele 91 și 92 de mai sus). Prin urmare, este necesară respingerea ca nepertinente, în contextul prezentului motiv, a argumentelor legate de situația specială sau de comportamentul beneficiarilor.

228 În consecință, este necesară înlăturarea argumentelor reluate la punctele 220-224 de mai sus și trebuie examinate doar argumentele care se referă, în general, la schema în litigiu.

Cu privire la argumentul potrivit căruia simpla intrare în vigoare a Legii nr. 9/1998 ar conferi întreprinderilor certitudinea că vor putea beneficia de ajutor

229 Intervenientele afirmă că, la intrarea sa în vigoare, la 5 aprilie 1998, Legea nr. 9/1998 prevedea deja în detaliu atât criteriile obiective pe care trebuiau să le îndeplinească

beneficiarii, proiectele pentru care vor fi acordate ajutoarele, precum și sumele afectate schemei în cauză. Astfel, deliberazione nos 33/4 și 33/6 s-ar fi mărginit să amintească articolul 3 din Legea nr. 9/1998, fără a modifica sau a preciza criteriile pe care trebuia să le îndeplinească un ajutor pentru a fi eligibil. Ar fi, așadar, evident că o întreprindere care îndeplinea aceste criterii putea în mod legitim să se aștepte la acordarea acestui ajutor și, în consecință, să se simtă stimulată să demareze executarea lucrărilor.

230 Comisia combate argumentele intervenientelor.

231 Mai întâi, trebuie subliniat că întinderea juridică a prezentului argument trebuie să fie distinsă de cea a argumentelor întemeiate pe protecția încrederii legitime a beneficiarilor, tratată la punctul 268 și următoarele de mai jos, chiar dacă elementele factuale care trebuie luate în considerare în vederea examinării ansamblului acestor argumente sunt în esență identice. Astfel, problema efectului de stimulare al ajutoarelor în litigiu ține de examinarea compatibilității acestora din urmă cu piața comună, în timp ce problema existenței unei eventuale încrederi legitime în spiritul beneficiarilor ține de examinarea legalității somației de recuperare conținute în decizia atacată. Cu toate acestea, în cele două cazuri, este necesar să se aprecieze în ce măsură adoptarea Legii nr. 9/1998 era în sine susceptibilă să genereze pentru întreprinderile vizate de schema în cauză certitudinea că vor putea beneficia de ajutoarele prevăzute în aceeași lege.

232 Este necesar a aminti, în această privință, că aprecierea compatibilității cu piața comună a unor măsuri de ajutor sau a unei scheme de ajutor intră în competența exclusivă a Comisiei, care acționează sub controlul instanței Uniunii (a se vedea Hotărârea Curtii din 22 martie 1977, Steinike & Weinlig, 78/76, Rec., p. 595, punctul 9, Hotărârea Curtii din 21 noiembrie 1991, Fédération nationale du commerce extérieur des produits alimentaires și Syndicat national des négociants et transformateurs de saumon, C-354/90, Rec., p. I-5505, punctul 14, precum și Hotărârea Curtii din 18 iulie 2007, Lucchini, C-119/05, Rep., p. I-6199, punctul 52). Prin urmare, în absența unei

decizii a Comisiei care să se pronunțe asupra compatibilității unui ajutor notificat, simplul fapt că autoritățile naționale au adoptat dispoziții legale care prevăd introducerea unei scheme de ajutoare de stat nu este susceptibilă să confere o certitudine beneficiarilor potențiali ai acestei scheme că vor putea beneficia de ajutoarele prevăzute de aceasta (a se vedea în acest sens Hotărârea Curții din 20 septembrie 1990, Comisia/Germania, C-5/89, Rec., p. I-3437, punctul 14, și Hotărârea Curții din 14 ianuarie 1997, Spania/Comisia, C-169/95, Rec., p. I-135, punctul 51).

233 În consecință, în speță, adoptarea de către regiunea Sardinia a Legii nr. 9/1998 nu putea în sine să genereze, pentru întreprinderile care îndeplineau criteriile enunțate în această lege, certitudinea că li se vor acorda în viitor ajutoare în temeiul schemei prevăzute acolo. În special, era posibil ca, în cadrul procedurii de investigare, Comisia să califice schema în cauză ca fiind incompatibilă cu piața comună sau să ceară modificarea criteriilor de eligibilitate a întreprinderilor sau a proiectelor subvenționate.

234 În plus, adoptarea de către Comisie, la 12 noiembrie 1998, a deciziei de aprobare a pus în orice caz capăt oricărei speranțe eventuale pe care ar fi putut-o nutri beneficiarii potențiali cu privire la admisibilitatea proiectelor demarate înainte de prezentarea cererilor de ajutor, deoarece această decizie excludea expres, astfel cum s-a relevat la punctul 168 de mai sus, acordarea de ajutoare, în temeiul schemei introduse prin Legea nr. 9/1998, pentru asemenea proiecte.

235 Trebuie relevat, pe de altă parte, că susținerea intervenientelor potrivit căreia Legea nr. 9/1998 prevedea deja în detaliu, printre altele, criteriile obiective pe care trebuiau să le îndeplinească proiectele pentru care puteau fi acordate ajutoarele nu corespunde realității. Astfel, în timp ce Legea nr. 9/1998 nu conținea dispoziții în ceea ce privește raportul temporal dintre introducerea cererii de ajutor și începutul lucrărilor, Decretul nr. 285/1999 introducea expres și cu titlu excepțional, astfel cum s-a expus la punctele 200 și 201 de mai sus, clauza potrivit căreia, în cadrul primei aplicări a schemei,

erau admisibile proiectele demarate după intrarea în vigoare a Legii nr. 9/1998, așadar înainte de introducerea cererii de ajutor. Rezultă că admisibilitatea acestor proiecte nu decurgea nicidecum din schema prevăzută de aceeași lege.

236 Prin urmare, argumentul invocat de interveniente trebuie respins.

237 În consecință și ținând cont, pe de altă parte, de elementele deja expuse la punctele 184-216 de mai sus în ceea ce privește argumentele întemeiate pe inaplicabilitatea Orientărilor din 1998, pe existența unei scheme de ajutoare de stat precedente și pe contextul legislativ național, motivul întemeiat pe o eroare vădită de apreciere în ceea ce privește efectul de stimulare al schemei în litigiu trebuie respins în ansamblul său.

Cu privire la motivul întemeiat pe încălcarea articolului 87 alineatul (3) CE

238 Intervenientele și SF Turistico Immobiliare arată că decizia atacată încalcă articolul 87 alineatul (3) CE, în măsura în care schema în litigiu este declarată incompatibilă cu piața comună.

239 Intervenientele afirmă, în această privință, că Legea nr. 9/1998 a extins la sectorul turistic și hotelier avantajele prevăzute de o schemă anterioară care fusese aprobată de Comisie, precum și regulamentul său de aplicare, în temeiul derogării prevăzute la articolul 87 alineatul (3) litera (a) CE. Prin urmare, declarând aceeași schemă de ajutoare de stat incompatibilă cu piața comună în ceea ce privește sectorul turistic și hotelier, Comisia ar fi încălcat dispoziția din tratat menționată.

240 SF Turistico Immobiliare arată că Comisia a răsturnat sarcina probei apreciind, în considerentul 70 al deciziei atacate, că autoritățile italiene nu au invocat niciun argument potrivit căruia ajutoarele în discuție ar putea fi compatibile în temeiul altor dispoziții decât cea a articolului 87 alineatul (3) litera (a) CE, în timp ce îi incumba obligația de a aprecia care era cuantumul compatibil cu piața comună. Printre altele, Comisia nu ar fi calculat sumele care se raportează efectiv la perioada anterioară cererii pentru a evalua incidența acestora asupra „măsurii” în care aceste cheltuieli ar putea modifica schimburile dintre statele membre. Or, în cadrul propriei cereri de ajutor, ar fi posibil să se distingă, pe de o parte, între o cerere referitoare la lucrări începute înainte de introducerea cererii și, pe de altă parte, o cerere total autonomă, referitoare la lucrări începute după introducerea cererii respective.

241 Comisia contestă aceste argumente.

242 În primul rând, trebuie respinsă susținerea intervenientelor potrivit căreia Legea nr. 9/1998 nu constituia decât extinderea la sectorul turistic și hotelier a unei scheme anterioare aprobate de Comisie, motiv pentru care schema prevăzută de această lege nu ar putea fi declarată incompatibilă cu piața comună.

243 În primul rând, declarația de incompatibilitate conținută în decizia atacată nu privea schema de ajutoare de stat instituită prin Legea nr. 9/1998, astfel cum a fost notificată de Republica Italiană și aprobată prin decizia de aprobare. Într-adevăr, astfel cum s-a relevat la punctul 87 de mai sus, Comisia consideră în continuare că această schemă este compatibilă cu piața comună. În schimb, extinderea beneficiului acestei scheme la proiecte a căror executare a început înainte de introducerea cererii de ajutor, întemeiată pe deliberazione n° 33/6, a fost declarată incompatibilă cu piața comună.

- 244 În al doilea rând, chiar dacă s-ar presupune că schema în litigiu ar constitui extinderea sau prelungirea unei scheme anterioare aprobate de Comisie, trebuie amintit că, astfel cum s-a expus la punctul 190 de mai sus, aprecierea compatibilității unei scheme de ajutoare de stat nu poate fi influențată de împrejurarea că a putut fi precedată de alte scheme cu privire la care Comisia a acceptat anumite modalități.
- 245 În al doilea rând, trebuie de asemenea respinsă critica invocată de SF Turistico Immobiliare potrivit căreia, în esență, incumbă Comisiei sarcina de a demonstra că ajutoarele în litigiu erau incompatibile cu piața comună, iar nu autorităților italiene să demonstreze contrariul.
- 246 În această privință, trebuie amintit mai întâi că, atunci când Comisia decide să deschidă o procedură oficială de investigare, revine statului membru în cauză și beneficiarilor măsurii analizate obligația de a prezenta argumentele care urmăresc să demonstreze că măsura în cauză nu constituie un ajutor sau că aceasta este compatibilă cu piața comună, obiectul procedurii oficiale de investigare fiind chiar acela de a aduce clarificări Comisiei cu privire la ansamblul datelor cauzei. Astfel, deși Comisia este obligată să formuleze cu claritate îndoielile privind compatibilitatea ajutorului atunci când deschide o procedură oficială pentru a permite statului membru și persoanelor interesate să răspundă cât mai bine, nu este mai puțin adevărat că revine acestora din urmă obligația de a disipa aceste îndoieli și de a dovedi că măsura în cauză îndeplinește condițiile unei derogări (a se vedea în acest sens Hotărârea Ferriere Nord/Comisia, punctul 132 de mai sus, punctele 93 și 94 și jurisprudența citată). În special, în scopul obținerii aprobării pentru ajutoare, prin derogare de la normele tratatului, statului membru vizat îi revine sarcina, în temeiul obligației sale de colaborare cu Comisia, de a furniza toate elementele care să permită acestei instituții să verifice că sunt îndeplinite condițiile derogării solicitate (a se vedea în acest sens Hotărârea Curții din 28 aprilie 1993, Italia/Comisia, C-364/90, Rec., p. I-2097, punctul 20, Hotărârea Tribunalului Regione autonoma della Sardegna/Comisia, punctul 42 de mai sus, punctul 129, și Hotărârea Tribunalului din 6 aprilie 2006, Schmitz-Gotha Fahrzeugwerke/Comisia, T-17/03, Rec., p. II-1139, punctul 48).

- 247 În speță, incumba, așadar, Republicii Italiene și, în subsidiar, beneficiarilor ajutoarelor în litigiu sarcina de a dovedi că proiectele de care beneficiaseră erau compatibile cu piața comună.
- 248 Pe de altă parte, astfel cum s-a expus la punctul 91 de mai sus, în prezența unei scheme de ajutoare de stat, Comisia nu este, în principiu, obligată să efectueze o analiză a ajutoarelor acordate în cazuri individuale, ci se poate limita să studieze caracteristicile generale ale schemei în cauză, fără a fi obligată să examineze fiecare caz de aplicare în parte.
- 249 În consecință, argumentul SF Turistico Immobiliare expus la punctul 240 de mai sus trebuie respins.
- 250 Prin urmare, motivul întemeiat pe încălcarea articolului 87 alineatul (3) CE trebuie respins.

Cu privire la motivul întemeiat pe încălcarea principiului imparțialității și a principiului protecției concurenței

- 251 Intervenientele arată că ajutoarele prevăzute de Legea nr. 9/1998 au fost acordate deopotrivă unui număr de zece întreprinderi de turism care au inițiat lucrări anterior publicării legii și a deliberazione nos 33/4 și 33/6 de aplicare a acesteia, însă după introducerea cererilor lor de ajutoare. Din perspectiva criteriilor avansate de Comisie pentru definirea stimulării, aceste întreprinderi s-ar afla în aceeași situație ca și intervenientele. Or, Comisia nu ar fi solicitat recuperarea ajutoarelor plătite acestor zece întreprinderi, ceea ce ar implica o încălcare a principiului imparțialității.

252 În plus, potrivit intervenientelor, cele zece întreprinderi în cauză au obținut un avantaj nejustificat în raport cu ele, care sunt obligate să restituie ajutoarele deja percepute. Ar rezulta de aici o încălcare a concurenței între întreprinderile din sectorul turistic și hotelier.

253 Comisia nu s-a pronunțat în mod expres asupra temeiniciei acestui motiv.

254 Trebuie precizat, mai întâi, că intervenientele fac referire, la punctul 54 din memoriul lor în intervenție, la zece întreprinderi, menționate la punctul 3.3 din scrisoarea regiunii Sardinia adresată Comisiei, din 14 aprilie 2003, care introduseseră cereri de ajutor în cadrul procedurii prevăzute de Decretul nr. 285/1999, abrogat ulterior. Astfel cum s-a expus la punctul 198 de mai sus, reiese din decizia atacată că Comisia s-a raliat opiniei regiunii Sardinia, exprimată în scrisoarea respectivă, potrivit căreia se impunea să se țină cont, în privința proiectelor de investiție ale acestor zece întreprinderi, de data primei cereri. În consecință, ea a considerat că ajutoarele acordate acestor zece întreprinderi respectau criteriul cererii prealabile începutului lucrărilor și că nu erau, așadar, nici ilegale, nici incompatibile cu piața comună.

255 Rezultă că aceste zece întreprinderi nu se aflau într-o situație comparabilă cu cea a reclamantelor și a intervenientelor. Astfel, în timp ce acestea din urmă nu au introdus nicio cerere de ajutor înainte de începerea lucrărilor referitoare la proiectele lor de investiție, cele zece întreprinderi în cauză introduseseră într-adevăr cereri, pe baza unui decret de aplicare abrogat ulterior. Or, din punctul de vedere al dreptului comunitar al controlului ajutoarelor de stat, problema dacă o cerere de ajutor este conformă formalităților prevăzute de dispozițiile de aplicare naționale este secundară. Astfel cum s-a expus la punctul 215 de mai sus, faptul de a impune ca întreprinderea în cauză să își fi manifestat în mod clar voința de a beneficia de schema de ajutoare de stat în cauză înainte de a demara executarea proiectului subvenționat permite să se

evite prezentarea *ex post* a cererilor pentru proiecte a căror realizare a fost demarată independent de existența unei scheme de ajutoare de stat.

256 Deoarece această exigență este îndeplinită în cazul celor zece întreprinderi menționate de interveniente, dar nu și în cazul acestora din urmă și al reclamantelor, nu a existat, în speță, un tratament inegal al unor situații comparabile, nici încălcări ale obligației de imparțialitate. Rezultă de asemenea că cele zece întreprinderi în cauză nu au beneficiat de un avantaj concurențial nejustificat în raport cu intervenientele.

257 Prin urmare, motivul întemeiat pe încălcarea principiului imparțialității și a principiului protecției concurenței trebuie respins.

Cu privire la motivul întemeiat pe încălcarea principiului protecției încrederii legitime

Cu privire la încrederea legitimă a regiunii Sardinia referitoare la inexistența orientărilor la momentul adoptării Legii nr. 9/1998

258 Regiunea Sardinia susține că Comisia a omis să ia în considerare încrederea sa legitimă în cadrul examinării compatibilității schemei de ajutoare de stat în cauză cu piața comună. Or, existența unei asemenea încrederi ar fi trebuit examinată din oficiu de Comisie, în temeiul articolului 14 din Regulamentul nr. 659/1999, care îi interzice să dispună recuperarea unui ajutor în cazul în care aceasta ar contraveni unui principiu general de drept comunitar.

259 Pe de o parte, ea subliniază în această privință că obligația de a prevedea ca cererea de ajutor să fie introdusă înaintea începerii executării proiectelor decurge în mod direct din Orientările din 1998 și nu era prevăzută în schema anterioară a ajutoarelor regionale. Pe de altă parte, aceleași orientări ar fi fost publicate în Jurnalul Oficial în ziua precedentă celei în care a avut loc adoptarea Legii nr. 9/1998. Prin urmare, apreciază că nu era obiectiv în măsură să asigure, de la început, conformitatea Legii nr. 9/1998 cu Orientările din 1998.

260 Comisia contestă argumentele regiunii Sardinia.

261 În conformitate cu o jurisprudență constantă, dreptul de a se prevala de protecția încrederii legitime se află la îndemâna oricărei persoane pe care o instituție a făcut-o să nutrească speranțe întemeiate. Totuși, principiul protecției încrederii legitime nu poate fi invocat de o persoană care se face vinovată de o încălcare vădită a reglementării în vigoare (Hotărârea Curții din 16 mai 1991, Comisia/Țările de Jos, C-96/89, Rec., p. I-2461, punctul 30, și Hotărârea Curții din 14 iulie 2005, ThyssenKrupp/Comisia, C-65/02 P și C-73/02 P, Rec., p. I-6773, punctul 41, Hotărârea Tribunalului din 9 aprilie 2003, Forum des migrants/Comisia, T-217/01, Rec., p. II-1563, punctul 76).

262 În speță, astfel cum s-a constatat la punctele 177-180 de mai sus, în măsura în care dispozițiile prevăzute în deliberazione n° 33/6 nu respectau condiția potrivit căreia cererea de ajutor trebuia să preceadă începerea lucrărilor, regiunea Sardinia a introdus o schemă de ajutoare de stat ilegală întrucât nu a fost notificată Comisiei. Regiunea Sardinia a încălcat, așadar, reglementarea în vigoare, în măsura în care nu a respectat articolul 88 alineatul (3) CE, care prevede că statele membre nu pot pune în aplicare ajutoarele noi înainte de adoptarea de către Comisie a unei decizii finale cu privire la compatibilitatea acestora cu piața comună.

263 Această încălcare era vădită, deoarece atât Orientările din 1998, cât și decizia de aprobare menționau expres condiția cererii prealabile începutului lucrărilor.

- 264 În plus, într-o scrisoare din 28 septembrie 1998, regiunea Sardinia a asigurat Comisia că „de acordarea ajutoarelor prevăzute de Legea [nr. 9/1998] nu vor putea beneficia decât inițiativele de afaceri care vor fi realizate ulterior”. Se impune a aminti, în această privință, că textul Legii nr. 9/1998 nu prevedea el însuși acordarea de ajutoare pentru proiecte de investiții demarate înainte de introducerea cererii de ajutor. Nu este, așadar, hotărâtor faptul că, în cadrul procedurii legislative privind legea menționată, regiunea Sardinia nu ar fi ținut cont, de fapt, de Orientările din 1998, publicate cu puțin timp înainte de adoptarea legii. În schimb, textele care introduc posibilitatea de a prezenta cereri de ajutoare retroactiv pentru proiecte deja demarate, respectiv Decretul nr. 285/1999 și deliberazione n° 33/6, au fost adoptate la 29 aprilie 1999 și, respectiv, la 27 iulie 2000 și sunt, prin urmare, cu mult posterioare atât publicării Orientărilor din 1998, cât și deciziei de aprobare.
- 265 În sfârșit, reiese din textul însuși al deliberazione n° 33/6 că regiunea Sardinia era perfect conștientă de faptul că admiterea cererilor de ajutor pentru proiecte deja demarate încălca dreptul comunitar, deoarece deliberazione n° 33/6 menționează răspunderea administrației regionale „care decurge din publicarea oficială a directivelor care conțin indicații care, precum în cazul în speță, nu sunt conforme cu prevederile UE”.
- 266 În consecință, în temeiul jurisprudenței citate la punctul 261 de mai sus, regiunea Sardinia nu se poate prevala de principiul protecției încrederii legitime.
- 267 Prin urmare, motivul întemeiat pe încălcarea acestui principiu, în măsura în care este fondat pe pretinsa încredere a regiunii Sardinia, trebuie respins.

Cu privire la încrederea legitimă a beneficiarilor, întemeiată pe existența unei decizii de aprobare anterioare și pe împrejurările cauzei

- 268 Regiunea Sardinia, intervenientele, SF Turistico Immobiliare, Timsas și Grand Hotel Abi d'Oru arată că beneficiarii ajutoarelor în cauză se puteau prevala de o încredere legitimă în privința compatibilității ajutoarelor primite. Această încredere ar fi printre altele protejată prin articolul 14 din Regulamentul nr. 659/1999.
- 269 Potrivit acestor părți, încrederea beneficiarilor ajutoarelor în litigiu se întemeia pe existența deciziei de aprobare, pe faptul că Legea nr. 9/1998 preciza deja ea însăși toate criteriile necesare pentru acordarea ajutoarelor individuale, pe asigurările oferite de autoritățile italiene și pe Decizia Comisiei din 12 iulie 2000 de a nu ridica obiecții împotriva unei scheme de ajutoare de stat pentru investiții în regiunile defavorizate din Italia până la 31 decembrie 2006 (ajutorul de stat N 715/99 – Italia), cu privire la care a fost publicată o comunicare succintă în Jurnalul Oficial (JO C 278, p. 26) și care se referea la schema de ajutoare de stat prevăzută în Legea nr. 488/92 de transformare în lege, cu modificări, a Decretului-lege nr. 415 din 22 octombrie 1992 de refinanțare privind Legea nr. 64 din 1 martie 1986 de reglementare organică a intervenției extraordinare în Mezzogiorno (legge n° 488/92, conversione in legge, con modificazioni, del decreto-legge 22 ottobre 1992, n. 415, concernente rifinanziamento della legge 1 marzo 1986, n. 64, recante disciplina organica dell'intervento straordinario nel Mezzogiorno) din 19 decembrie 1992 (GURI nr. 299 din 21 decembrie 1992, p. 3, și rectificare în GURI nr. 301 din 23 decembrie 1992, p. 40), care prevedea că cheltuielile eligibile erau cele care fuseseră efectuate după data închiderii avizului precedent celui în temeiul căruia era introdusă cererea de ajutor.
- 270 Încrederea le-ar fi fost întărită de Decretul nr. 285/1999 și de deliberazione n° 33/6, de clarificările obținute de la serviciile administrative ale regiunii Sardinia în ceea ce privește conformitatea ajutoarelor cu piața comună, de faptul că regiunea admitea

cu regularitate cererile de rambursare și de lentoarea cu care Comisia își desfășura lucrările fără a adopta măsuri de suspendare a plății ajutoarelor.

- 271 SF Turistico Immobiliare subliniază că această încredere nu poate fi pusă în discuție de faptul că nici Decretul nr. 285/1999, nici deliberazione n° 33/6 nu au fost notificate Comisiei. Ar fi astfel excesiv, potrivit SF Turistico Immobiliare, să se impună beneficiarilor să ceară regiunii Sardinia dovada formală a transmiterii către Comisie a oricărei măsuri care are o incidență asupra procedurii sau să întrebe Comisia, după acordarea ajutorului, dacă orice act ulterior și potențial semnificativ i-a fost într-adevăr notificat.
- 272 Comisia se opune argumentelor invocate de reclamante și de interveniente.
- 273 Reiese din jurisprudență că dreptul de a se prevala de încrederea legitimă presupune îndeplinirea a trei condiții cumulative. În primul rând, administrația trebuie să fi furnizat persoanei interesate asigurări precise, necondiționate și concordante, emise de surse autorizate și de încredere. În al doilea rând, aceste asigurări trebuie să fie de natură să dea naștere unei așteptări legitime în percepția persoanei căreia îi sunt adreseate. În al treilea rând, asigurările furnizate trebuie să fie conforme normelor aplicabile (a se vedea Hotărârea Tribunalului din 30 iunie 2005, Branco/Comisia, T-347/03, Rec., p. II-2555, punctul 102 și jurisprudența citată, Hotărârea Tribunalului din 23 februarie 2006, Cementbouw Handel & Industrie/Comisia, T-282/02, Rec., p. II-319, punctul 77, și Hotărârea Tribunalului din 30 iunie 2009, CPEM/Comisia, T-444/07, Rec., p. II-2121, punctul 126).
- 274 Cu toate acestea, încrederea legitimă în legalitatea unui ajutor nu poate fi invocată, în principiu și afară de cazul unor împrejurări excepționale, decât dacă acest ajutor a fost acordat cu respectarea procedurii prevăzute la articolul 88 CE. Astfel, un operator

economic diligent trebuie, în mod normal, să fie în măsură să se asigure că această procedură a fost respectată (Hotărârea Curții Comisia/Germania, punctul 232 de mai sus, punctul 14, Hotărârea Curții din 14 ianuarie 1997, Spania/Comisia, punctul 232 de mai sus, punctul 51, și Hotărârea Curții din 20 martie 1997, Alcan Deutschland, C-24/95, Rec., p. I-1591, punctul 25).

- ²⁷⁵ În speță, astfel cum s-a relevat la punctele 168 și 180 de mai sus, decizia de aprobare indica în mod clar că aprobarea Comisiei nu privea decât ajutoarele pentru proiecte inițiate după introducerea cererii de ajutor, iar ajutoarele în litigiu, care nu respectau această condiție, nu au fost, așadar, acordate cu respectarea procedurii prevăzute la articolul 88 C.E. Rezultă, în conformitate cu jurisprudența citată la punctul precedent, că beneficiarii ajutoarelor în litigiu nu pot în principiu să invoce o încredere legitimă în legalitatea acelor ajutoare.
- ²⁷⁶ Desigur, jurisprudența nu exclude posibilitatea ca beneficiarii unui ajutor ilegal să invoce, în cadrul procedurii de recuperare, împrejurări excepționale care au putut în mod legitim să întemeieze încrederea lor legitimă în caracterul legal al acestui ajutor, pentru a se opune rambursării sale (Hotărârea din 20 septembrie 1990, Comisia/Germania, punctul 232 de mai sus, punctul 16, Hotărârea Tribunalului din 15 septembrie 1998, BFM și EFIM/Comisia, T-126/96 și T-127/96, Rec., p. II-3437, punctul 69, și Hotărârea Tribunalului Fleuren Compost/Comisia, punctul 132 de mai sus, punctul 136).
- ²⁷⁷ Reiese totuși implicit din jurisprudența Curții (Hotărârea din 20 septembrie 1990, Comisia/Germania, punctul 232 de mai sus, punctele 13-16, și Hotărârea Alcan Deutschland, punctul 274 de mai sus, punctele 24 și 25), iar Tribunalul a statuat explicit în mai multe rânduri (Hotărârea Tribunalului din 8 iunie 1995, Siemens/Comisia, T-459/93, Rec., p. II-1675, punctele 104 și 105, Hotărârea Tribunalului din 27 ianuarie 1998, Ladbroke Racing/Comisia, T-67/94, Rec., p. II-1, punctul 83, și Hotărârea Tribunalului Fleuren Compost/Comisia, punctul 132 de mai sus, punctul 137), că acești beneficiari nu pot invoca asemenea împrejurări excepționale, pe baza dispozițiilor

relevante ale dreptului național, decât în cadrul procedurii de recuperare în fața instanțelor naționale, singurele competente să aprecieze împrejurările cauzei, eventual după ce au adresat Curții întrebări preliminare în interpretare.

278 În orice caz, niciuna dintre împrejurările invocate în speță de reclamante și de interveniente nu poate fi reținută ca susceptibilă să justifice anularea deciziei atacate.

279 În primul rând, în măsura în care s-a susținut că pretinsa încredere legitimă a beneficiarilor se întemeie pe existența deciziei de aprobare și pe faptul că Legea nr. 9/1998 preciza deja ea însăși toate criteriile necesare pentru acordarea ajutoarelor individuale, astfel încât beneficiarii potențiali care îndeplineau aceste criterii se așteptau să obțină beneficiul acestora, rezultă din constatările făcute la punctele 232-234, precum și la punctul 168 de mai sus că nici adoptarea Legii nr. 9/1998, nici decizia de aprobare nu erau susceptibile să întemeieze certitudinea că vor putea beneficia legal de ajutoarele în litigiu. În consecință, nici aceste acte nu erau susceptibile să întemeieze încrederea legitimă a beneficiarilor ajutoarelor în litigiu.

280 Nu rezultă nimic altceva de la punctul 189 din Hotărârea Tribunalului din 5 iunie 2001, ESF Elbe-Stahlwerke Feralpi/Comisia (T-6/99, Rec., p. II-1523), invocat de regiunea Sardinia. Într-adevăr, astfel cum a arătat în mod întemeiat Comisia, în cauza în care s-a pronunțat hotărârea respectivă și spre deosebire de împrejurările din prezenta cauză, ea autorizase în mod expres ajutoarele în cauză, printr-o decizie adoptată ca urmare a notificării corespunzătoare de către statul membru în cauză. Tocmai pentru acest motiv Tribunalul a considerat că principiul protecției încrederii legitime se opunea unei recuperări a ajutoarelor în cauză de la beneficiari, în pofida faptului că Comisia a constatat ulterior, pe baza unor informații noi, incompatibilitatea ajutoarelor cu piața comună (Hotărârea ESF Elbe-Stahlwerke Feralpi/Comisia, citată anterior, punctele 188 și 189).

281 În al doilea rând, în ceea ce privește asigurările oferite de autoritățile italiene, Decretul nr. 285/1999, deliberazione no 33/6, clarificările obținute de la serviciile administrative ale regiunii Sardinia cu privire la conformitatea ajutoarelor cu piața comună și faptul că regiunea Sardinia admitea cu regularitate cererile de rambursare, se impune a constata că toate aceste elemente constituie acțiuni ale autorităților naționale. Ele nu îndeplinesc, așadar, prima condiție prevăzută de jurisprudența citată la punctul 273 de mai sus, potrivit căreia administrația comunitară este cea care trebuie să fi furnizat asigurări persoanelor interesate, pe care să se întemeieze încrederea acestora din urmă.

282 În al treilea rând, în ceea ce privește pretinsa lentoare a procedurii Comisiei, lăsând la o parte faptul, menționat la punctul 100 de mai sus, că durata procedurii preliminară de examinare nu poate fi calificată drept excesivă în speță, Comisia arată în mod întemeiat că orice inacțiune aparentă din partea sa este lipsită de semnificație atunci când o schemă de ajutoare de stat nu i-a fost notificată (Hotărârea Curții din 11 noiembrie 2004, Demesa și Territorio Histórico de Álava/Comisia, C-183/02 P și C-187/02 P, Rec., p. I-10609, punctul 52).

283 În al patrulea rând, Decizia Comisiei din 12 iulie 2000 referitoare la schema de ajutoare de stat prevăzută în lege nr. 488/92, care prevedea, în anumite condiții, eligibilitatea cheltuielilor inițiate înainte de depunerea cererii de ajutor, nu era nici ea susceptibilă să întemeieze o încredere legitimă a beneficiarilor ajutoarelor în litigiu. Astfel, trebuie amintit că principiul general prevăzut la articolul 87 alineatul (1) CE este cel al interzicerii ajutoarelor de stat. Potrivit jurisprudenței, derogările de la acest principiu sunt de strictă interpretare (Hotărârea Fleuren Compost/Comisia, punctul 132 de mai sus, punctul 75). Rezultă că decizia de a nu ridica obiecții cu privire la o schemă de ajutoare de stat nu privește decât acordarea efectivă a ajutoarelor care țin de această schemă și nu poate, prin urmare, să întemeieze o încredere legitimă a beneficiarilor potențiali ai viitoarelor proiecte de ajutoare similare în compatibilitatea

cu piața comună a ajutoarelor în cauză (a se vedea în acest sens Hotărârea Tribunalului din 2 decembrie 2008, Nuova Agricast și Cofra/Comisia, T-362/05 și T-363/05, nepublicată în Repertoriu, punctul 80).

284 Prin urmare, motivul întemeiat pe încălcarea principiului protecției încrederii legitime trebuie respins.

Cu privire la motivul întemeiat pe încălcarea dispozițiilor referitoare la ajutoarele de minimis

285 Intervenientele și SF Turistico Immobiliare arată că Comisia a încălcat dispozițiile aplicabile în materie de ajutoare *de minimis*.

286 Intervenientele apreciază, în această privință, că Comisia ar fi trebuit să se limiteze să dispună ca regiunea Sardinia să recupereze partea din quantumul ajutoarelor plătite care depășește plafonul de 200 000 de euro stabilit la articolul 2 din Regulamentul (CE) nr. 1998/2006 al Comisiei din 15 decembrie 2006 privind aplicarea articolelor 87 [CE] și 88 [CE] ajutoarelor *de minimis* (JO L 379, p. 5, Ediție specială, 08/vol. 5, p. 96) sau, în orice caz, pe cea care depășește quantumul de 100 000 de euro stabilit la articolul 2 din Regulamentul nr. 69/2001.

287 SF Turistico Immobiliare adaugă că, excluzând posibilitatea de a considera cheltuielile suportate înainte de introducerea cererii de ajutor ca efectuate în temeiul unui ajutor *de minimis*, Comisia nu a luat în considerare situația excepțională de pe teritoriul regiunii Sardinia, care rezultă din suprapunerea unor dispoziții contradictorii, având izvoare diferite și urmărind toate să reglementeze ajutoarele în sectorul turismului.

288 În opinia sa, ajutoarele *de minimis* sunt exonerate de obligația de notificare, ele acoperă „orice ajutor public” și nu aduc atingere posibilității de a primi alte ajutoare pentru același proiect. Termenii „proiect în întregul său” ar fi interpretați într-un mod prea formalist de Comisie pe baza primelor cheltuieli indicate în calculul atașat la cerere.

289 Comisia respinge aceste argumente.

290 Este necesar, mai întâi, să se determine care dintre diferitele instrumente succesive în materie de ajutoare *de minimis* este aplicabil *ratione temporis* faptelor din prezenta cauză. Astfel, această materie a făcut succesiv obiectul Comunicării Comisiei referitoare la ajutoarele *de minimis* (JO 1996, C 68, p. 9), al Regulamentului nr. 69/2001 și al Regulamentului nr. 1998/2006.

291 În conformitate cu considerentul (5) a treia teză al Regulamentului nr. 69/2001 și cu considerentul (10) al Regulamentului nr. 1998/2006, trebuie să se considere că ajutoarele *de minimis* se acordă în momentul în care întreprinderea obține dreptul legal de a primi ajutorul, în temeiul regimului juridic național aplicabil. Trebuie relevat, în această privință, că reiese din diferitele tabele conținute în scrisoarea regiunii Sardinia din 14 aprilie 2003 că cererile de ajutor referitoare la ajutoarele în litigiu au fost introduse între 20 ianuarie și 31 martie 2001. Rezultă de aici că data la care aceste ajutoare au fost acordate nu poate să fi fost anterioară lunii aprilie 2001. Or, în temeiul articolului 4 alineatul (1), Regulamentul nr. 69/2001 a intrat în vigoare la 2 februarie 2001, respectiv în a douăzecea zi de la data publicării în Jurnalul Oficial, 13 ianuarie 2001. În speță trebuie, așadar, aplicate dispozițiile referitoare la ajutoarele *de minimis* conținute de Regulamentul nr. 69/2001.

292 În continuare, în ceea ce privește conținutul dispozițiilor în discuție, articolul 2, intitulat „Ajutoarele *de minimis*”, din Regulamentul nr. 69/2001 prevede:

„(1) Se consideră că ajutoarele care îndeplinesc condițiile prevăzute în alineatele (2) și (3) nu îndeplinesc toate criteriile prevăzute în articolul 87 alineatul (1) din tratat și, prin urmare, nu sunt supuse obligației de notificare prevăzute în articolul 88 alineatul (3) din tratat.

(2) Cuantumul total al ajutoarelor *de minimis* acordate aceleiași întreprinderi nu poate depăși 100 000 de euro pe o perioadă de trei ani. Acest plafon se aplică indiferent de forma și obiectivul ajutoarelor.

[...]” [traducere neoficială]

293 Pe de altă parte, potrivit considerentului (5) a patra teză al Regulamentului nr. 69/2001, „[r]egula *de minimis* nu trebuie să afecteze cu nimic posibilitatea, pentru întreprinderi, de a obține, pentru același proiect, un ajutor de stat autorizat de Comisie sau reglementat de un regulament de exceptare pe categorii”. [traducere neoficială]

294 În sfârșit, în speță, decizia atacată conține următoarele pasaje referitoare la aplicarea normei *de minimis*:

295 În temeiul considerentului (68) al deciziei atacate:

„[...] Comisia consideră [admisibile] argumentele adoptate de partea italiană privind regula «*de minimis*» pentru că această regulă nu poate fi folosită pentru a elimina

obligația impusă de [Orientările din 1998] de a prezenta cererea de ajutor înainte de începerea executării proiectului, pentru a fi respectat principiul efectului stimulat. De fapt, suma care trebuie luată în considerare ar trebui să privească proiectul în întregul său și nu doar partea de ajutor acordată înainte de cererea de ajutor. Comisia nu poate accepta posibilitatea de a considera eligibile lucrările inițiale în temeiul regulii *de minimis*, prin derogare de la prevederile [Orientărilor din 1998].”

296 În considerentul (73) al deciziei atacate, Comisia explică:

„[O]pinia privind incompatibilitatea [ajutoarelor acordate pe baza deliberazione n° 33/6] se aplică tuturor ajutoarelor acordate proiectelor ale căror cheltuieli eligibile au fost suportate înainte de prezentarea unei cereri de ajutor, pe baza măsurilor de aplicare în vigoare la momentul prezentării cererii, mai mari decât valoarea *de minimis* la care beneficiarul ar fi putut avea acces la momentul respectiv, calculată în conformitate cu articolul 2 din Regulamentul (CE) nr. 69/2001.”

297 Rezultă din interpretarea coroborată a acestor două considerente că Comisia nu a înțeles să excludă, la modul absolut, aplicarea normei *de minimis* în privința ajutoarelor în litigiu. Trebuie amintit, în această privință, că Comisia nu s-a pronunțat, în decizia atacată, decât asupra schemei de ajutoare de stat astfel cum a fost modificată prin deliberazione no 33/6. Decizia atacată nu exclude, așadar, nicidecum că norma *de minimis* poate să își găsească aplicarea în privința anumitor ajutoare individuale acordate pe baza acestei scheme.

298 În schimb, Comisia a considerat că aplicarea normei presupunea că quantumul total al ajutorului perceput pentru un proiect dat se situează sub plafonul *de minimis*

disponibil pentru întreprinderea în cauză și că nu era, așadar, posibil să se deducă pur și simplu cuantumul corespunzător aceluiași plafon din cuantumul ajutorului de recuperat, nici să nu se țină cont decât de cuantumul corespunzător lucrărilor efectiv efectuate înainte de introducerea cererii de ajutor.

299 Părțile au opinii contrare, așadar, doar cu privire la problema dacă este posibil, în vederea aplicării normei *de minimis*, să se fracționeze ajutoarele referitoare la un proiect concret, pentru a putea beneficia de norma menționată pentru cuantumul care se situează sub plafonul aplicabil, sau dacă, dimpotrivă, trebuie să se considere un ajutor referitor la un proiect concret ca fiind indivizibil și să se excludă aplicarea normei *de minimis* pentru ajutoarele care depășesc plafonul.

300 În absența unor dispoziții explicite în această privință în Regulamentul nr. 69/2001, este necesar să se aprecieze această problemă din perspectiva finalității normei *de minimis*.

301 În această privință, este necesar să se releve că, la punctul 3.2 din Comunicarea sa referitoare la cadrul comunitar pentru ajutoarele de stat pentru întreprinderile mici și mijlocii (JO 1992, C 213, p. 2), Comisia a motivat prima introducere a normei *de minimis* prin faptul că „nu orice ajutor are [...] un impact sensibil asupra schimburilor și concurenței între statele membre”, ceea ce ar fi valabil „în particular pentru ajutoarele al căror cuantum este nesemnificativ”, precum și prin preocuparea „pentru simplificarea procedurilor administrative în interesul PME”. Astfel, ar fi „de dorit ca ajutorul care atinge un anumit cuantum absolut, sub care articolul [87] alineatul (1) [CE] poate fi considerat ca nefiind aplicabil, să nu mai fie supus notificării prealabile către Comisie”.

302 De asemenea, la al doilea paragraf al Comunicării sale din 1996 referitoare la ajutoarele *de minimis* (a se vedea punctul 290 de mai sus), Comisia a invocat din nou „o preocupare de simplificare administrativă atât pentru statele membre, cât și pentru serviciile Comisiei – care trebuie să își poată concentra resursele asupra cazurilor de importanță reală la nivel comunitar”.

303 În ceea ce privește Regulamentul nr. 69/2001, acesta nu conține considerente explicit consacrate *ratio legis* a normei *de minimis*, mulțumindu-se să enunțe elementele următoare:

„Se poate stabili, pe baza experienței dobândite de Comisie, că ajutoarele care nu depășesc un plafon de 100 000 de euro pe o perioadă de trei ani nu afectează schimbările între statele membre și/sau nu denaturează sau nu amenință să denatureze concurența și nu intră, prin urmare, sub incidența articolului 87 alineatul 1 [CE]” [considerentul (5) prima teză al Regulamentului nr. 69/2001]. [traducere neoficială]

304 Rezultă din aceste considerații că obiectivul normei *de minimis* este de a simplifica procedurile administrative, atât în interesul beneficiarilor de ajutoare de o importanță relativ redusă și, așadar, nesusceptibile să denatureze concurența, cât și în cel al Comisiei, care trebuie să poată să își concentreze resursele asupra cazurilor care prezintă un real interes comunitar.

305 În această privință, se impune a constata că faptul de a admite fracționarea unui ajutor pentru a face să beneficieze o parte a acestuia de norma *de minimis* nu ar contribui la urmărirea obiectivului sus-menționat. Astfel, simplul fapt de a deduce din cuantumul unui ajutor proiectat în favoarea unei întreprinderi cuantumului corespunzător plafonului *de minimis* nu exonerează nici Comisia de sarcina de a trebui să examineze compatibilitatea cu piața comună a ajutorului în cauză pentru cuantumul care depășește acest plafon, nici întreprinderea în cauză de obligația de a aștepta

finalizarea acestei examinări înainte de a putea beneficia de acesta sau, în ipoteza unui ajutor ilegal, de obligația, dacă este cazul, de a-l rambursa.

306 În plus, după cum a arătat și Comisia în mod întemeiat în răspunsul său la o întrebare scrisă a Tribunalului, admiterea fracționării ar putea conduce, în împrejurările cauzei, la renunțarea la principiul potrivit căruia compatibilitatea ajutorului presupune existența unei efect de stimulare, și aceasta pentru cuantumul total al ajutorului acordat. Astfel, în ipoteza în care sumele corespunzătoare lucrărilor efectuate înainte de introducerea cererii de ajutor s-ar situa dincolo de plafonul de 100 000 de euro și nu ar trebui, așadar, să fie considerate ca un ajutor de stat în sensul articolului 87 alineatul (1) CE, ar trebui în aceste condiții să se concluzioneze că niciun ajutor nu a fost acordat înaintea cererii de ajutor. În consecință, proiectul ar trebui considerat că ar fi fost demarat după introducerea cererii de ajutor, în timp ce, în realitate, acest criteriu nu a fost respectat.

307 Un asemenea rezultat ar risca să compromită obiectivele urmărite prin controlul ajutoarelor de stat în general, deoarece ar fi susceptibil să slăbească bunăvoința statelor membre și a întreprinderilor de a respecta obligația de a nu acorda ajutoarele de stat înainte ca Comisia să se fi putut pronunța asupra compatibilității lor cu piața comună. Astfel, chiar dacă sumele corespunzătoare lucrărilor efectuate înainte de introducerea cererii de ajutor s-ar situa peste plafonul de 100 000 de euro, beneficiarii ar putea astfel să fie asigurați că cel puțin o parte a unui ajutor plătit ilegal nu ar fi recuperată. Or, după cum a arătat Comisia în mod întemeiat, norma *de minimis* nu vizează să garanteze oricărei întreprinderi căreia i s-au acordat ajutoare ilegale posibilitatea de a beneficia de o franciză până la concurența plafonului *de minimis*.

308 Această din urmă considerație este întărită de o analiză a noțiunii înseși de ajutor *de minimis*. Astfel, această noțiune arată că trebuie să fie vorba de un ajutor într-un cuantum redus. Or, faptul de a admite *ex post* fracționarea ajutoarelor care depășesc

plafonul aplicabil în această privință ar implica să beneficieze în parte de norma *de minimis* ajutoare care nu aveau un quantum redus la momentul acordării lor.

- 309 Este adevărat că, în urma recuperării quantumului total al ajutorului acordat ilegal, statul membru în cauză poate în principiu să acorde imediat întreprinderii un nou ajutor *de minimis* până la concurența plafonului de 100 000 de euro. Totuși, după cum a subliniat Comisia în răspunsul său la întrebarea scrisă a Tribunalului, aceasta impune o nouă decizie de acordare de fonduri publice de către statul membru, care rămâne liber în ceea ce privește decizia sa, astfel încât interdicția fracționării nu poate fi considerată ca o regulă de formă pură.
- 310 Trebuie, prin urmare, ca articolul 2 alineatele (1) și (2) din Regulamentul nr. 69/2001 să fie interpretat în sensul că exonerarea de obligația de notificare prevăzută la articolul 88 alineatul (3) CE nu poate fi aplicată unor quantumuri care fac parte dintr-un ajutor al cărui quantum total excedează plafonului de 100 000 de euro pentru o perioadă de trei ani.
- 311 În orice caz, înscrierea expresă a acestei interpretări restrictive la articolul 2 alineatul (2) al doilea paragraf din Regulamentul nr. 1998/2006 trebuie, așadar, să fie înțeleasă ca introducând o clarificare, iar nu ca adăugând o nouă condiție la aplicarea normei *de minimis*.
- 312 În consecință, trebuie înlăturat argumentul intervenientelor potrivit căruia Comisia ar fi trebuit să se limiteze să dispună ca regiunea Sardinia să recupereze partea din quantumul ajutoarelor plătite care depășea plafonul de 200 000 de euro sau, cel puțin, plafonul de 100 000 de euro. De asemenea, trebuie înlăturat argumentul SF Turistico Immobiliare potrivit căruia Comisia nu ar fi trebuit să ia în considerare decât partea

din cheltuielile suportate înainte de introducerea cererii de ajutor, în vederea aplicării normei *de minimis*.

- 313 Aceasta nu exclude posibilitatea ca, în cadrul aprecierii fiecărui caz particular la care autoritățile italiene vor trebui să procedeze în cadrul recuperării ajutoarelor în litigiu, să se stabilească faptul că, întrucât anumite proiecte fuseseră demarate înainte de introducerea cererii de ajutor și nu putuseră, așadar, beneficia de un ajutor în temeiul schemei introduse prin Legea nr. 9/1998, sunt independente din punct de vedere funcțional de alte proiecte care nu au fost demarate decât după data introducerii cererii de ajutor și, prin urmare, ar putea beneficia de un ajutor în temeiul aceiași scheme. Totuși, este vorba acolo de o chestiune pe care Tribunalul nu are sarcina de a o tranșa în cadrul prezentelor cauze.
- 314 Prin urmare, motivul întemeiat pe încălcarea dispozițiilor referitoare la ajutoarele *de minimis* trebuie respins.
- 315 În consecință, acțiunile trebuie respinse în ansamblul lor.

Cu privire la cheltuielile de judecată

- 316 Potrivit articolului 87 alineatul (2) din Regulamentul de procedură, partea care cade în pretenții este obligată, la cerere, la plata cheltuielilor de judecată. Întrucât reclamanțele și intervenientele au căzut în pretenții, se impune obligarea acestora la plata cheltuielilor de judecată, conform concluziilor Comisiei.

Pentru aceste motive,

TRIBUNALUL (Camera a patra)

declară și hotărăște:

- 1) **Conexează cauzele T-394/08, T-408/08, T-453/08 și T-454/08 în vederea pronunțării hotărârii.**
- 2) **Respinge acțiunile.**
- 3) **Reclamantele suportă cheltuielile de judecată efectuate de Comisie, cu excepția celor efectuate ca urmare a cererilor de intervenție, precum și propriile cheltuieli de judecată.**
- 4) **Intervenientele în cauza T-394/08 suportă cheltuielile de judecată efectuate de Comisie ca urmare a cererilor de intervenție, precum și propriile cheltuieli de judecată.**

Pelikánová

Jürimäe

Van der Woude

Pronunțată astfel în ședință publică la Luxemburg, la 20 septembrie 2011.

Semnături

Cuprins

Istoricul cauzei	II - 6272
Decizia atacată	II - 6277
Procedura	II - 6280
Concluziile părților	II - 6281
În drept	II - 6284
1. Cu privire la admisibilitatea unora dintre motivele invocate de interveniente în cauza T-394/08	II - 6284
2. Cu privire la admisibilitatea anumitor critici formulate în stadiul replicii	II - 6287
Cauza T-394/08	II - 6287
Cauza T-408/08	II - 6289
Cauza T-453/08	II - 6290
Cauza T-454/08	II - 6290
3. Cu privire la admisibilitatea motivelor întemeiate pe nelegalitatea deciziei de rectificare	II - 6291
Cu privire la natura juridică a deciziei de rectificare	II - 6292
Cu privire la consecințele, în speță, pentru admisibilitatea motivelor întemeiate pe nelegalitatea deciziei de rectificare	II - 6294
4. Cu privire la motivele întemeiate pe vicii de procedură	II - 6296
Cu privire la motivul întemeiat pe încălcarea articolului 88 alineatul (2) CE și a Regulamentului nr. 659/1999	II - 6297
Cu privire la critica întemeiată pe o încălcare a articolului 9 din Regulamentul nr. 659/1999	II - 6297
Cu privire la critica întemeiată pe o viciere a investigării	II - 6299

Cu privire la critica întemeiată pe nerespectarea termenelor prevăzute de Regulamentul nr. 659/1999	II - 6300
Cu privire la motivul întemeiat pe încălcarea articolului 254 alineatul (3) CE și a articolului 20 alineatul (1) din Regulamentul nr. 659/1999	II - 6303
Cu privire la motivul întemeiat pe nemotivarea deciziei atacate	II - 6305
Cu privire la critica întemeiată pe nemotivare în ceea ce privește încălcarea principiului duratei rezonabile a procedurii	II - 6305
Cu privire la critica întemeiată pe nemotivarea calificării ajutorului drept ajutor nou ilegal	II - 6307
Cu privire la critica întemeiată pe nemotivare cu privire la incompatibilitatea ajutoarelor în vederea dezvoltării regionale	II - 6308
Cu privire la critica întemeiată pe nemotivarea aprecierii efectului de stimulare al ajutoarelor în litigiu	II - 6310
Cu privire la critica întemeiată pe nemotivare în ceea ce privește refuzul aplicării normei de minimis	II - 6313
Cu privire la critica întemeiată pe nemotivarea somației de recuperare	II - 6314
5. Cu privire la motivele de fond	II - 6315
Cu privire la motivul întemeiat pe absența unei baze legale a deciziei de rectificare	II - 6316
Cu privire la motivul întemeiat pe un abuz de putere cu ocazia adoptării deciziei de rectificare	II - 6317
Cu privire la motivul întemeiat pe împrejurarea că decizia de aprobare nu menționa condiția cererii prealabile	II - 6318
Cu privire la motivul întemeiat pe calificarea eronată a ajutoarelor ca fiind ilegale, mai degrabă decât ca fiind aplicate în mod abuziv	II - 6319
Cu privire la motivul întemeiat pe inaplicabilitatea Orientărilor din 1998	II - 6324
Cu privire aplicabilitatea <i>ratione temporis</i> a Orientărilor din 1998	II - 6324

Cu privire la argumentul întemeiat pe dispoziții referitoare la schema precedentă	II - 6325
Cu privire la argumentul întemeiat pe contextul legislativ național	II - 6326
Cu privire la excepția de nelegalitate a punctului 4.2 din Orientările din 1998 ..	II - 6329
— Cu privire la admisibilitatea excepției de nelegalitate	II - 6330
— Cu privire la fond	II - 6332
Cu privire la motivul întemeiat pe o eroare vădită de apreciere în ceea ce privește existența unui efect de stimulare	II - 6334
Cu privire la argumentele întemeiate pe situația specială sau pe comportamentul beneficiarilor ajutoarelor în litigiu	II - 6335
Cu privire la argumentul potrivit căruia simpla intrare în vigoare a Legii nr. 9/1998 ar conferi întreprinderilor certitudinea că vor putea beneficia de ajutor	II - 6337
Cu privire la motivul întemeiat pe încălcarea articolului 87 alineatul (3) CE	II - 6340
Cu privire la motivul întemeiat pe încălcarea principiului imparțialității și a principiului protecției concurenței	II - 6343
Cu privire la motivul întemeiat pe încălcarea principiului protecției încrederii legitime	II - 6345
Cu privire la încrederea legitimă a regiunii Sardinia referitoare la inexistența orientărilor la momentul adoptării Legii nr. 9/1998	II - 6345
Cu privire la încrederea legitimă a beneficiarilor, întemeiată pe existența unei decizii de aprobare anterioare și pe împrejurările cauzei	II - 6348
Cu privire la motivul întemeiat pe încălcarea dispozițiilor referitoare la ajutoarele de minimis	II - 6353
Cu privire la cheltuielile de judecată	II - 6361
	II - 6365